
CHARLES SANDERS PEIRCE'ÜN DİL FELSEFESİ*

CHARLES SANDERS PEIRCE'S PHILOSOPHY OF LANGUAGE

Dr. Hasan Hüseyin KARGIN

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

karginhasanhuseyin5@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7085-5261

Atıf Gösterme: KARGIN, Hüseyin, "Charles Sanders Peirce'ün Dil Felsefesi." *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)*, Aralık 2023, (13) s. 145-185

Geliş Tarihi:

7 Kasım 2023

Kabul Tarihi:

25 Aralık 2023

©2023 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Dil, düşünce ilişkisi insanın dünya yüzeyinde var olmaya başladığı zamanlardan günümüze kadar geçen sürede sürekli olarak merak edilen, araştırılan, üzerine teoriler geliştirilen bir konu olmuştur. Düşüncenin mi dili meydana getirdiği yoksa dilin mi düşünceyi meydana getirdiği sorusu Platon'un diyaloglarından beri tartışılmaktadır. Dil, düşünce ilişkisinin tartışıldığı teoriler üç grupta toplanabilir. Bunlar: düşünce dili meydana getirir diyen, aralarında Descartes'in de bulunduğu birinci grup, dil düşünceyi meydana getiri diyen Peirce'ün de aralarında bulunduğu üçüncü grup, dil ile düşünce özdeştir, birbirini belirler diyen üçüncü gruptur. Felsefe, Kant'tan sonra büyük bir dönüşüm geçirmiş ve yeni felsefe yapma biçimi dil eksenli felsefeye yani dil felsefesine dönüşmüştür. Her ne kadar modern dil felsefesini Frege kurmuş olsa da Charles Sanders Peirce, modern dil felsefesine öncü olmuş bir filozoftur. Peirce, dil felsefesini deneyim temelinde inşa eder. Anlam, insanların işine yarayan, onlara yaşamı kolaylaştıran, pratik hayatta karşılığı olan şeydir. Peirce'ün pragmatik felsefesi bir eylem felsefesidir ve yaşantıda kendini gösterir. Bu makalede Peirce'ün deneyim temelli dil felsefesi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil Felsefesi, Göstergibilimi, Deneyim, Pragmatik Maksim, Anlam

Abstract: The relationship between language and thought has been a subject that has been continuously wondered, researched and theorised since the beginning of human existence on the surface of the earth. The question of whether thought creates language or language creates thought has been discussed since Plato's dialogues. The theories discussing the relationship between language and thought can be categorised in three groups. These are: the first group, including Descartes, who says that thought constitutes language; the third group, including Peirce, who says that language constitutes thought; and the third group, including Peirce, who says that language and thought are identical and determine each other. Philosophy underwent a major transformation after Kant, and the new way of doing philosophy turned into language-oriented philosophy, that is, the philosophy of language. Although Frege founded the modern philosophy of language, Charles Sanders Peirce is a philosopher who pioneered the modern philosophy of language. Peirce builds his philosophy of language on the basis of experience. Meaning is what is useful to people, what makes life easier for them, and what has a meaning in practical life. Peirce's pragmatic philosophy is a philosophy of action and manifests itself in experience. In this article, Peirce's experience-based philosophy of language will be discussed.

Keywords: Philosophy of Language, Semiotics, Experience, Pragmatic Maxim, Meaning.

* Bu makale "Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam İlişkisi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Dil üzerine düşünmek Platon'dan beri felsefenin gündeminde olmuştur. Zira dil, insanların düşüncelerini ifade etmek için kullandıkları sembolik bir sistemdir. Düşüncelerimiz de dil aracılığıyla ortaya çıktığı için dil ve düşünce birbirinden ayıramaz kabul edilmiştir. Anlam ise dilin, yani semboller sisteminin önemli bir yönünü temsil etmektedir. Dilin anlamsal özellikleri sayesinde dünya hakkında bilgi edinmemiz ve düşüncelerimizi ifade etmemiz mümkün olmuştur. Felsefe tarihi boyunca dil, düşünce ve anlam arasında sıkı bir ilişkinin mevcudiyeti kabul edilmiştir. Dil, düşünce ve anlam ilişkisi, 19. yüzyılın sonlarına doğru Frege'nin çalışmaları ile felsefi bir disiplin haline gelen dil felsefesinin ana problemini teşkil etmektedir. Dil felsefesinin kurucusu olarak kabul edilen Frege, dili, ilk felsefe olarak kabul eder ve dil felsefesinin ontolojiden de epistemolojiden de önce geldiğini ileri sürer.¹ Frege'den dokuz yaş büyük olan Charles Sanders Peirce, dil, düşünce ve anlam ilişkisini merkeze alarak bütün olguları kapsayacak bir göstergebilimi teorisi kurmuştur. Peirce'ün göstergebilimi teorisi, bu bakımından dil felsefesinin öncüsüdür. Fakat düşünür, analitik dil felsefecilerinin bakış açılarını benimsemez. Çünkü Peirce'e göre anlam sadece mantık önermeleri ile sınırlı tutulamaz. Bu makalede Peirce'ün dil, düşünce ve anlam ilişkisini ele almayı amaçlamaktayız.

1. Dil, Düşünce İlişkisine Yaklaşımlar

1.1. Descartes'da Dil, Düşünce İlişkisi

Dil ve düşünce arasındaki ilişki ilkçağlardan beri insanlığın merakını celbetmiş hemen hemen her dönemde filozoflar dilin kökeni, düşüncenin kökeni, dil, düşünce ilişkisi, dil, düşünce ve varlık ilişkisi, dil, düşünce ve anlam ilişkisi gibi konularda teoriler öne sürmüşlerdir.² Dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi ele almayı amaçladığımız bu bölümde, yaptığımız araştırmalarda modern dönemde bu ilişkiyi açıklamaya çalışan üç farklı yaklaşımın olduğunu gördük. Bunlardan birincisi dil ile düşüncenin özdeş olduğunu, ikincisi dilin düşünceye bağlı olduğunu, üçüncüsü ise düşüncenin dile bağlı olduğunu öne süren teorilerdir.³ Şimdi bu teorileri tek tek inceleyelim.

Modern dönemde düşüncenin dili meydana getirdiğini iddia eden Descartes (1596-1650), *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı kitabının beşinci bölümünün son iki paragrafını, insanın

¹ Zeki Özcan, *Dil Felsefesine Giriş* (Bursa: Sentez Yay., 2022), 35.

² Nick Lund, *Language and Thought* (New York: Routledge Press, USA, 2003), 18.

³ Nick Lund, *Language and Thought*, 20.

konuşma melekesinin analizine ayırır.⁴ Descartes bu analizinde şöyle bir varsayımda bulunur: etrafımızda tıpa tıp insana benzeyen ve insanın tüm davranışlarını taklit edebilen makinelerin bulunduğunu varsayalım. Bu makineler veya çevremizdeki hayvanlar en düşük zekaya sahip insan kadar bile anlamlı hareket edememektedir.⁵

“İmdi, bu iki yolla insanlarla hayvanlar (betes) arasındaki fark da bilinebilir. Zira kafadan kaçık olanlar da dahil, çeşitli sözleri uygun düzende bir araya getirip, bunlarla düşüncelerini anlatacağı bir konuşma meydana getiremeyecek denli aklı kıt ve ahmak bir insan olmaması ve tersine ne kadar kusursuz ve doğuştan tam donanımlı olursa olsun aynısını yapabilecek başka bir hayvan bulunmaması çok dikkat çekici bir şeydir.”⁶

Descartes’e göre hayvanların insanlar gibi konuşamamalarının nedeni onların ağızlarında dillerinin eksik olması ya da bir uzuv eksikliği sorunu değildir. Hayvanlarda eksik olan düşüncedir.⁷

“Bu, hayvanlarda (konuşmak için gerekli) onların eksik olmasından ileri gelmez; zira saksaganların ve papağanların tıpkı bizim gibi sözler söyleyebildiği, gelgelelim bizim gibi, yani söylediklerini düşündüklerini göstererek konuşamadıkları görülür.”⁸

Descartes’e göre sağır ve dilsiz olarak doğan çocuklar bir hayat boyu sesleri duymasalar ve hiç konuşmasalar dahi işaretlerle meramlarını yanındakilerine anlatabiliyor, istek ve duygularını diğer insanlara aktarabiliyorlar.⁹

“Hâlbuki sağır ve dilsiz olarak doğduklarından, başkalarının konuşmasına yarayan organlardan en az hayvanlar kadar yoksun olan insanlar, genelde yanlarında bulunup onların dilini öğrenecek vakte sahip olanlara meramlarını anlatabilmek için kendi kendilerine bazı işaretler icat etme adetindedirler. Ve bu durum

⁴ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Tartışmaları, Platon’dan Chomsky’ye* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2015), 33.

⁵ Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Tartışmaları*, 33.

⁶ Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, Çev. Murat Erşen (İstanbul: Say Yay., 2013), 62.

⁷ Atakan Altınörs, *Dil felsefesi Tartışmaları*, 33.

⁸ Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, 63.

⁹ Atakan Altınörs, *Dil felsefesi Tartışmaları*, 34.

yalnızca hayvanların insanlardan daha az akla sahip olduklarını değil, onların hiç akla sahip olmadıklarına delalet eder.”¹⁰

Descartes düşünmenin esas ve doğuştan olduğunu dilin ise düşünceyi dışarıya aktaran bir aracı olduğunu belirtir. Descartes için asıl olan düşüncenin kendisidir. Dil, ifade araçları arasında bir vasıtaadır. Descartes’e göre insan ile hayvan arasındaki temel fark akıl farkıdır. İnsanlar düşünebilme yeteneğine sahipken hayvanlar bu yetenekten yoksundur.¹¹

“Zira görüldüğü üzere konuşabilmek için pek az akla gerek vardır; öyle ki insanlar arasında olduğu gibi, aynı türden hayvanlar arasındaki eşitsizliğe ve bazılarının diğerlerinden daha kolay eğitildiğine dikkat edildiğinde, eğer onların ruhu bizimkinden tamamen farklı bir doğada olmasaydı, türünde en kusursuz olan bir maymun ya da bir papağanın en ahmak ya da en azından dimağı bozuk bir çocuğa bu bakımdan eşit olmaması inanılır olmayacaktı.”¹²

Descartes, hayvanlarda aklın olabileceği yönündeki iyimser görüşlere kapısını kapatır. Ona göre kim iddia ederse etsin bu boş bir iddiadır. Hayvanlarda akıl bulunmadığından dolayı ne davranış olarak ne de konuşma olarak içgüdüsel davranışlar dışında hayvanlarda tarih boyu bir değişim meydana gelmemiştir.¹³

“Tutkulara delalet eden ve hayvanlar tarafından olduğu kadar makineler tarafından da taklit edilebilen hareketleri sözlerle karıştırmamak ve bazı eski insanların yaptığı gibi, biz dillerini anlamasak da hayvanların konuştuğunu düşünmemek gerekir. Zira bu doğru olsaydı, hayvanlar bizimkilere benzer pek çok organa sahip olduklarına göre, hem cinslerine olduğu gibi bize de meramlarını anlatabilirlerdi.”¹⁴

Descartes, tek tek hayvanların insandan daha fazla donanıma sahip olduğu yönlerin bulunduğunu mesela atın insandan daha hızlı koştuğunu, aslanın daha yırtıcı ve güçlü olduğunu, kuşların hatasız bir şekilde uçtuklarını kabul etmekle beraber bunun bir zekâ göstergesi olamayacağını iddia eder.¹⁵ Descartes’a göre bazı otomatlar bazı davranışları

¹⁰ Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, 63.

¹¹ Karl Jaspers, *Descartes ve Felsefe*, Çev. Akın Kanat (İzmir: İlya Yay., 2003), 115-116.

¹² Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, 64.

¹³ Nick Lund, *Language and Thought*, 38.

¹⁴ Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, 64.

¹⁵ Atakan Altınörs, *Dil felsefesi Tartışmaları*, 35.

insanlardan daha dakik olarak yaparlar bu onların bir zekaya sahip oldukları anlamına gelmez. Mesela bir saatin zamanı doğru ölçmesi onun bir zekaya sahip olduğu anlamına gelmez.¹⁶

“Yine şu da hayli dikkat çekici bir şeydir ki bazı eylemlerinde bizden daha fazla hüner gösteren birçok hayvan olsa da, bunların yine de başka birçok eylemde hiç de aynı hüneri göstermedikleri görülür; öyle ki bizden daha iyi yaptıkları şeyler zekaya (esprit) sahip olduklarını ispatlamaz, zira bu durumda hepimizden daha fazla zekaya sahip olur ve tüm başka şeyleri de bizden daha iyi yaparlardı, dolayısıyla bu daha ziyade onların hiç zekaya sahip olmadığını ve organlarının yapısına göre onlarda eylemde bulunanın doğa olduğunu ispatlar, aynen, sadece çarklardan ve yaylalardan mürekkep bir duvar saatinin, gösterdiğimiz tüm ihtiyata rağmen saatleri bizden daha doğru saydığını ve vakti bizden daha doğru ölçtüğünü gördüğümüz gibi.”¹⁷

Peirce, “How To Make Our Ideas/Fikirlerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz?”¹⁸ adlı makalesinde, Descartes’ın tüm doğuştancı iddialarına cevap verir. Peirce’e göre doğuştan sahip olduğumuz bilgimiz, sezgimiz, düşüncelerimiz, benliğimiz ve dilimiz yoktur. İnsan semiyotik bir dünyanın içine doğar. Deneyim dili meydana getirir ve insan dünyayı deneyimde kavrar. Dil, insanın içine doğduğu, semboller denizidir. Biz, doğduğumuz anda kendimizi bir dil denizinin ortasında buluruz. Zamanla birlikte dilimiz gelişmeye başlar ve dil geliştikçe düşünmeye başlarız. Peirce, doğuştancı düşüncenin tümüne karşıdır. Çünkü doğuştancılık bizi rasyonalizme götürür. İnsanın ve insanlığın geçmiş ortak deneyimi, kültürü, sanatı, mimarisi, bilimi, felsefesi ve tarihi yok sayılır. Oysa bir yaşam filozofu olarak Peirce, insana ve onun deneyimine çok değer verir. İnsanın eylemleri ve bu eylemlerinin sonuçları Peirce felsefesinin dayanak noktasıdır.

1.2. Sapir-Whorf Teorisinde Dil, Düşünce İlişkisi

Düşüncenin dile bağlı olduğunu savunan Sapir-Whorf teorisi, kurucuları Edward Sapir ve Benjamin Lee Whorf’un birbirine benzer iki hipotezinin birlikte ele alınmasından meydana gelir. Sapir-Whorf teorisinin temel önermesi dilin düşünceyi oluşturduğu yönlü iddiasıdır.¹⁹ Bu teoriye göre farklı dilleri konuşanlar gerçeği farklı şekilde algılar ve düşünürler. Her dil

¹⁶ Atakan Altınörs, *Dil felsefesi Tartışmaları*,35.

¹⁷ Rene Descartes, *Yöntem Üzerine Konuşma*, 64.

¹⁸ Celal Türer, *Felsefi Metinler: Pragmatizm* (Çeviren ve Editör) (İstanbul: Üniversite Yay., 2004), 79-99. Ayrıca bk. Celal Türer, *C.S. Peirce’ün Pragmatik Felsefesi* (İstanbul, Üniversite Yay., 2003).

¹⁹ Nick Lund, *Language and Thought*, 57.

kendi bünyesinde bir dünya görüşü barındırır.²⁰ Kişi hangi dili konuşuyorsa o dile ait dünya görüşüne mensup olur. Sapir-Whorf hipotezi iddiaları psikoloji, etnoloji, antropoloji, sosyoloji, felsefe ve doğa bilimleri gibi birçok bilim dalını ilgilendirmektedir. Bunun nedeni gerçeklik, konuştuğumuz dil tarafından algılanır ve yapılandırılırsa, nesnel bir dünyanın varlığı sorgulanır hale gelir ve elde edebileceğimiz bilimsel bilgi, öznel olmaya mahkûm kalır. Dilsel görelilik ilkesi temel bir determinizm ilkesi halini alır.²¹

W.V. Humboldt esasen Sapir-Whorf teorisini ilk defa geliştiren düşünürdür. Bu noktada Sapir-Whorf teorisi Humboldt'un dil düşünce teorisinin geliştirilmiş halidir denilebilir. Humboldt, "Düşünmek ancak dil ile mümkündür ve konuştuğumuz dil kadar düşünebiliriz."²² Humboldt'a göre dünya ile ben (ego) arasındaki ilişkiyi dil kurabilir. Humboldt, "Dil, düşüncenin yaratıcı aracıdır."²³ Düşünüme göre bir kelime (ad, edat veya fiil) olmadan şeyleri nasıl tarif edebilirdik? Etrafımızda gördüğümüz milyonlarca bitki türünü birbirinden nasıl ayırabiliriz? Farklı kokuyu, renkleri biçimleri nasıl adlandırabiliriz? Bunların tamamı ancak dil ile mümkündür. Kelime olmadan hiçbir kavram olmaz, kavram olmadan hiçbir nesne söylenemez. Çünkü nesne insan için sadece bir kavram olarak nesnel bir netlik kazanır. Humboldt'un bu görüşü bizi Kant'ın temsiller teorisine götürür. Kant düşüncesinde bizim nesnelere tanımamız ve ayırt etmemizi sağlayan zihinsel temsillerimiz idi. Humboldt'ta ise dil temsilin kendisidir. Dil düşünmeyi yani temsili sağlar.²⁴

Sapir'e göre dil, gerçeği yansıtmaz, aksine onu büyük ölçüde şekillendirir. Böylece, gerçekliğin nesnel doğasını tanır, ancak gerçeklik algısı dilsel alışkanlıklarımızdan etkilendiği için, dilin biliş sürecinde aktif bir rol oynadığı görülür. Sapir'e göre dil ve kültür arasında yakın bir ilişki vardır ve biri bilinmeden diğeri anlaşılabilir.²⁵ "İnsanoğlu, dünyada yalnız yaşamaz, bir topluma mensup olarak doğar ve o toplumun dili yani dünya görüşüne maruz kalır. Artık kişi o dil dünyasının bir parçası olmuştur. Kişi dilinin kendine sunduğu şekliyle gerçekliği kavrayabilir. Dil ve toplumsal belirlenim dışında ya da dil ve kültürü paranteze alarak gerçekliğe yaklaşamaz. Kendinde gerçeklik diye bir şey mümkün değildir."²⁶

²⁰ Nick Lund, *Language and Thought*, 58.

²¹ Nick Lund, *Language and Thought*, 59.

²² Wilhelm V. Humboldt, *Linguistic Variability and Intellectual Development*, (Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, USA, 1972), 41.

²³ Wilhelm V. Humboldt, *Linguistic Variability and Intellectual Development*, 51.

²⁴ Nick Lund, *Language and Thought*, 76.

²⁵ Benjamin Lee Worf, *Language, Thought and Reality*, 21.

²⁶ Benjamin Lee Worf, *Language, Thought and Reality*, 22.

Whorf'a göre dünya dediğimiz şey bir dil sistemidir, bu yüzden akışkan ve değişkendir. Dil ile kültür arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Dil kültürü belirler ve her dil ona mensup olan bireylerin zihinsel yapılarını şekillendirir. Düşünür'e göre, fikirlerin formüle edilmesi dilden bağımsız bir olay değildir.²⁷ Doğayı, ana dilimizin belirlediği sınırlarla inceliyoruz. Olgular dünyasında karşımıza çıkan kategoriler veya tipler öylesine bağımsızca var olan şeyler değildir, bunlar dilin kendinde ve kültürde yansıttığı unsurlardır. Doğayı zihnimizde parçalara ayırır, ayırdığımız parçaları kavramların şemsiyesi altında toplar ve yeniden anlamlandırırız. Whorf'a göre bütün bu süreç dilin düşüncemizi belirlemesidir.²⁸

Whorf'a göre biz dünyaya dilin gözlüğüyle bakarız. Bu gözlük olmadan dünyaya dair hiçbir şeyi göremeyiz.²⁹ Yalnızca dilimizin izin verdiği ölçüde algılayabiliriz. Bu yüzden filozofa göre, dilimiz, dünyayı algılayışımızı ve dünyaya bakış açımızı belirler. Whorf, dil ile düşünce arasındaki ilişkiye dair fikirlerini hocası Sapir'den öğrenmiştir. Hocası gibi Amerika Kıtası içindeki yerli dilleri incelemeye girişmiş, bir Kızılderili dili olan Hopi dili üzerine deneysel çalışmalar yapmıştır.³⁰ Whorf, İngilizce konuşan insanlar üzerinde yaptığı deneylerde dilin istenerek bir yönelim sonucu öğrenilen bir şey olmadığını, toplumun kültür dünyası içinde deneyimle beraber pasif bir süreçle gerçekleştiğini gördü.³¹

Whorf, Kızılderili dillerinde zaman kavramının Batı Avrupa dilleri olan İngilizce, Fransızca ve Almancadan çok farklı olduğunu gördü. Batı dillerinde insan ile içinde yaşadığı doğa arasındaki ayırım vurgulu bir şekilde belirtildiği halde Hopi dilinde bu ayırım olmayıp insanın doğayla bütün olduğu dil yapısını keşfetti. Bu da düşünür'e gösterdi ki bir dil ona mensup insanların dünya görüşünü biçimlendirmektedir.³² Whorf, hopi diline mensup insanlarla, Batı Avrupa dillerine (İngilizce, Fransızca, Almanca) mensup insanlar arasındaki farkın dil yapısından kaynaklandığını iddia etti.³³

Sapir-Whorf teorisini Peirce'ün dil düşünce anlam ilişkisi bakımından önemli kılan husus, dilin düşünceyi oluşturduğu yönlü iddiasıdır. Dil kültürü ve kişinin dünyayı kavrayış biçimini belirler. Benzer bir iddia Peirce'ün benlik tasavvurunda görülür. Peirce'e göre içinde

²⁷ Benjamin Lee Worf, *Language, Thought and Reality*, 37.

²⁸ Benjamin Lee Worf, *Language, Thought and Reality*, 38.

²⁹ Benjamin Lee Worf, *Language, Thought and Reality*, 44.

³⁰ Benjamin Lee Worf, *Language, Thought and Reality*, 47.

³¹ Benjamin Lee Worf, *Language, Thought and Reality*, 48.

³² Benjamin Lee Worf, *Language, Thought and Reality*, 51.

³³ Benjamin Lee Worf, *Language, Thought and Reality*, 51.

yaşadığımız toplum, onun dil ve kültürü, benliğimizi meydana getirir. İçinde yaşadığımız toplumun ürettiği göstergelerle düşünür ve onlara göre yaşarız.

1.3. Jean Piaget'te Dil, Düşünce İlişkisi

Modern dönemde dil düşünce ilişkisini inceleyen bir diğer bilim adamı da Jean Piaget'dir. O, psikoloji alanında devrim niteliğinde sayılabilecek çalışmalara imza atmıştır. Özellikle çocuğun gelişim evreleriyle ilgili yaptığı gözlemler ve elde ettiği bulgular dünya genelinde kabul görmüştür. Piaget için saf ampirik ilkeler hep güvenli ve tutarlı görünmüştür. Düşünür, spekülative akıl yürütmelerden uzak durmuştur. "Felsefenin ve mantığın alanlarına girmemeye gayret göstermiş ve çalışmalarını gözleme dayalı deneysel ilkeler çerçevesinde sürdürmüştür."³⁴

Piaget dil ve düşüncenin birlikte geliştiğini savunur. İnsan yavrusu dış dünyayı tanıdıkça, deneyim geliştirdikçe, zihin dünyasında yeni şemalar gelişir. Bu şemalar ya önceki şemayla uyumludur ya da uyumsuzdur. Eğer önceki şemayla uyumluysa yani insan, öğrendikleriyle bağlantılıysa bu son geliştirdiği şemayı öncekiler rafına yerleştirir, uyumlu değilse ona yeni bir raf açar. Birinci duruma özümleme süreci denirken, zihin içine yerleştirilen ve diğerlerinden farklı olan şemaya adaptasyon (uyumsama) süreci adı verilir.³⁵ Piaget'e göre düşüncenin gelişimi iki aşamada meydana gelir. Bunlardan birincisi duyu verilerinin girişidir. İkincisi ise bu verileri işleyip sınıflandıracak mekanizmanın insanda bulunmasıdır. İnsan düşüncelerinin kaynağı içsel arzu, duygu ve güdülerin sosyal çevre tarafından şekillendirilmiş halidir.³⁶ Piaget'e göre biyolojik unsurlar her ne kadar önemli olsa da düşüncelerimizin temel kaynağı çevreden aldığımız etkileşimlerdir.³⁷ "Sosyal çevrenin düşünce üzerindeki etkisi o denli büyüktür ki benliğimize genel şeklini o verir."³⁸

"Sosyal faktörler ve biyolojik faktörler... İkisi birden bir çocuğun zihinsel gelişiminde kilit rol oynar. Farklı anlam önem ve yerlere sahip olan bir iki faktör arasında hem bir uzlaşma hem de muazzam bir kavga vardır."³⁹

Yukarıda dil düşünce ilişkisiyle ilgili fikirlerini kısaca ele aldığımız Piaget'e ile Charles S. Peirce'ün dile yaklaşımları arasında paralellik olduğu görülür. Peirce için düşüncenin

³⁴ Jean Piaget, *Çocukta Dil ve Düşünme*, Çev. Sabri Esat Siyavulgi (İstanbul:Palme Yay., 2006), 102.

³⁵ Jean Piaget, *Çocukta Dil ve Düşünme*, 107.

³⁶ Jean Piaget, *Çocukta Dil ve Düşünme*, 114.

³⁷ Jean Piaget, *Çocukta Dil ve Düşünme*, 114.

³⁸ Jean Piaget, *Çocukta Dil ve Düşünme*, 116.

³⁹ Jean Piaget, *Çocukta Dil ve Düşünme*, 156.

gelişimi dilin gelişimine bağlıdır. Dilin gelişimi ise yaşantıya yani deneyime bağlıdır. Piaget’de de dil düşünce gelişimi, Peirce’ün dil düşünce gelişim teorisine benzer şekilde ilerler. Buna göre duyu verileri zihne sürekli bir akış içindedir. Zihin bu verileri işleyerek benzerleri aynı rafa, farklı olanlara ise yeni bir raf açarak oraya yerleştirir. Piaget’nin teorisinde fiziksel ve sosyal çevre çok önemli bir yer tutar, insan sosyal fiziksel çevresinde ne kadar çok etkinliğe katılırsa insanın dil ve düşüncesi o kadar hızlı bir şekilde gelişecektir. Benzer şekilde Peirce⁴⁰ deneyimin çokluğunun ve çevresel koşulların dil ve düşünceyi geliştireceğini söyler.

2. Peirce’de Dil, Düşünce İlişkisi

Peirce, ‘Collected Papers’ 5.314 numaralı makalesinde ‘dilim kendimin toplamıdır’ der. Hatta Peirce’e göre insan doğasını en iyi şekilde dil tarif eder. Dil bir semboller sistemidir, içinde işaretleri, kelimeleri ve düşünceleri barındırır.

Dilde karşılığı olmayan insan bilincinin hiçbir ögesi yoktur. İnsanın kullandığı kelime veya gösterge, insanın kendisidir. Hayatın bir düşünce dizisi olduğu gerçeği göz önüne alındığında, her düşüncenin bir gösterge olduğu dolayısıyla insanın bir gösterge olduğunu kanıtlar. Böylece, her düşünce dışsal bir göstergedir. İnsanın dışsal bir gösterge olduğunu kanıtlar. İnsan ile dışsal gösterge özdeşdir. Böylece benim dilim, kendimin toplamıdır; çünkü insan düşüncedir.⁴¹

Yukarıdaki pasaja daha yakından baktığımızda ‘insanın kullandığı sözcük veya gösterge insanın kendisidir’ ifadesi kişinin deneyimine, benlik algısına, yaşadığı ve yetiştiği koşullara kültürel ve coğrafi özelliklere gönderme yapar. Humboldt ve Sapir-Whorf teorisinin Peirce düşüncesindeki yerini gösterir. Peirce’e göre “İnsan bir işaretir.”⁴² İnsan göstergeler denizinde yüzen semiyotik fail olarak daima bir anlama maruz kalır, anlam üretir. Hatta

⁴⁰ Charles Sanders Peirce’ün külliyatının kısaltmaları uluslararası sisteme göre:

CP: Collected Papers of Charles Sanders Peirce. CP a.b: ifadesinde a= cilt numarası, b= makale numarasını göstermektedir. Mesela CP 6. 542 ifadesinde 6. Cilt, 542. numaralı makaleyi belirtmektedir.

EP1: The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings, Cilt:1.

EP2: The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings, Cilt:2.

PWP: Philosophical Writings of Peirce.

W: Writings of Charles S. Peirce: A Chronological Edition. NM

Biz de bu makalede uluslararası kısaltma sistemine uygun olarak kısaltma yapacağız.

⁴¹ Peirce, C.P. 5.314.

⁴² Peirce, C.P. 5.315.

kendisi anlam olur ve başkasına anlam yayar. İnsan semiyotik özne olduğundan yaşamda edindiği tecrübeler insanın dilini yani yaşam biçimini oluşturur. İnsan yaşadıklarının toplamı olduğu için dilinin de toplamıdır.⁴³

Peirce, bir insanın iletişim kurduğu her şey olduğunu, kullandığı işaretlerin, sembollerin ve göstergelerin tezahürü olduğunu söyler.⁴⁴ Bir insan ‘durumlar’ havuzunda yüzer. Çocukluk durumu, öğrencilik durumu, yaşlılık durumu... İnsan ‘an’lar bileşkesidir. Her ‘an’da, bir durumdadır. Durumlar, terimin en geniş anlamıyla insandır. Bu durum gösteriyor ki tüm düşünme faaliyetimiz göstergelerde gerçekleşiyor. Peirce şöyle der:

Düşünce ve ifade gerçekten birdir bir insan kendisini sözlü ve sözsüz olarak ifade etmek için kullanılan işaretlerin bütünü ile özdeşir.⁴⁵

Peirce’e göre bir imgenin gösterge olabilmesi için görülmesi, öznelerce bilinmesi gerekir. Çünkü herhangi bir göstergenin, gösterge olabilmesi için bilinmesi gerekmez mi? Peirce’e göre, insan olmak, insan toplumuna katılmak, semiyosis (anlam üretme, tüketme ve yayma sürecine) katılmakla mümkündür. İnsan, topluma katılıp toplum tininin bir parçası olduğunda insan olacaktır.⁴⁶

Peirce, Descartes’in ‘Düşünüyorum o halde varım’ önermesini sahici bulmaz. Çünkü Peirce’e göre bilinç kendini düşünemez. Bilinç daima bir şeyin bilincidir, yani bilincin doğası yönelimseldir. İnsan daima semiyotik bir anafora maruz kalır. Bunun sonucu olarak bilinç daima düşünce halindedir. Peirce’ün, ‘İnsan düşüncedir’ demesinin anlamı budur. “Her bilinç durumu bir çıkarsamadır. Hayat bir çıkarımlar dizisi veya bir düşünce dizisinden başka bir şey değildir. O zaman insan her an bir düşüncedir ve düşünce bir tür sembol olduğu için, insan nedir sorusuna verilecek cevap: onun bir sembol olduğudur.”⁴⁷ Burada Peirce, insanın sembol olmasıyla bir başkasını temsil ettiğini anlatmak istemez. Aksine sembol olarak insan nesne, zemin ve yorumlayıcıyı içeren bir üçlü iletişim sürecinin failidir. Peirce insanı en yetkin düşüncenin bir sentezi” olarak tanımlar.⁴⁸ Bir semiyotik fail olarak insan, “varlık”, “töz” veya

⁴³ Peirce, C.P. 5.314.

⁴⁴ Peirce, C.P. 2.246.

⁴⁵ Peirce, C.P. 2.245.

⁴⁶ Peirce, C.P. 4.537.

⁴⁷ Peirce, C.P. 7.583.

⁴⁸ Peirce, C.P..2.418.

“şey” gibi metafiziğin durağan ve içi boş tanımlarının çok daha ötesinde gerçek, aktif bir öznedir.⁴⁹

Peirce’e göre insan semiyotik havuzun yani toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan varlığını ancak toplum içinde sürdürebilir. Çünkü insan bir dil-kültür varlığıdır, ancak toplum içinde dili ve kültürü öğrenebilir. Dil, onu kullanan insanlara eşit anlam gönderimi yapar. Mesela, ‘kitap’ dendiğinde Türkçe bilen her insan bunun okumak için oluşturulmuş kâğıttan yapılan genel olarak bilgi vermeyi amaçlayan yazılı bir eser olduğunu anlar. Kitap sözcüğünü her Türk aynı anlar fakat çağrışımlar farklı farklıdır. Mesela kitap sözcüğünden kimi insan kutsal kitabı anlıyorken, bir başkası roman, bir çocuk boyama kitabı anlayabilir. Bu da dilin hem genel hem de belirsiz yönüne işaret eder.⁵⁰ Peirce’e göre “İnsan toplumsal bir varlık olduğundan insanın oynamak zorunda olduğu semiyotik bir rolü vardır.⁵¹ Çünkü insan toplumun bir parçasıdır, istekli veya isteksiz, toplumun diline, gösterge sürecine katılır. İnsanın katıldığı bu dilsel anlamsal süreçte Peirce’e göre, rıza yani memnuniyet vardır.”⁵²

Charles S. Peirce’ün dil felsefesi (göstergebilimi teorisi), diğer dil felsefelerinden daha kapsamlı ve daha insancıldır. Mesela Frege, matematiğin önermelerini insan yaşamına uygulamayı önerirken, Peirce böyle bir teoriyi insan fitratına uygun bulmaz. Çünkü Peirce’e göre insan yaşamında belirsizlikler, olasılıklar, acılar, sevinçler vardır. Bu da bizi insan dili ve düşüncesi üzerine daha hassas yaklaşım içinde olmaya yöneltir.⁵³ Peirce’e göre insan, “bir dil bir iletişim süreci olduğundan bu bizi göstergebilimin çekirdeğine, işaretler teorisine götürür.”⁵⁴ İnsanı dil olarak, anlam olarak ele alan ilk filozof Peirce olmuştur. Peirce’ün felsefeye yaptığı en önemli katkı, insanın semiyotik bir fail olduğu gerçeğini kariyeri boyunca binlerce kez tekrar ederek dile getirmesidir. Peirce’ün toplu makaleleri incelendiğinde önem verdiği konunun göstergebilimi yani anlam bilimi olduğu görülür. Peirce’ün kategorileri, bilim tasnifi fenomenolojisi tamamen semiyotik teoriye göre konumlandırılmıştır.⁵⁵

Peirce’e göre, düşünce ve gerçeklik iki ayrı olay veya varlık değildir. Bir insan bir “maddi” kap veya beden içine yerleştirilmiş zihin değildir. İnsan aslında bir kaynaşma süreci, bir erime bir işaretler karışımıdır. Peirce’e göre: “Tüm düşünce göstergelerde, kelimelerde,

⁴⁹ Peirce, C.P. 4.537.

⁵⁰ Gerrard Deledalle, *Charles S. Peirce’s Philosophy Of Signs*, 89.

⁵¹ Peirce, C.P. 6.343.

⁵² Peirce, C.P.6.344.

⁵³ Peirce, C.P. 6.341.

⁵⁴ Peirce, C.P. 2.227.

⁵⁵ Peirce, C.P. 5.250.

sembollerdedir.”⁵⁶ Benzer şekilde “gerçeklik veya varlık anlamın kendisidir. Gösterge ve nesnesi, birbirleriyle ilişki içinde görülmelidir. “Bir gösterge nesnesiyle ilgili olan her şeydir”⁵⁷ “Elbette nesne de bir işarettir.”⁵⁸

Peirce’e göre “Her gösterge, kendisinden bağımsız bir nesneyi temsil eder. Ancak o nesnenin kendisi bir işaretin veya düşüncenin doğasına sahip olduğu sürece; o nesnenin bir işareti olabilir.”⁵⁹ Peirce, insan bilincinin boşlukta olamayacağını göstergesiz düşünemeyeceğimizi söyler. Çünkü zihin sürekli bir nesneye ihtiyaç duyar zihnin yönelimini sağlayan her düşünce bir göstergedir.⁶⁰ Peirce, göstergeleri, geliştirdiği göstergebilimi teorisi minvalinde ele alır.

Bir insanın aynı anda iki yerde olamayacağına dair sefil bir maddi ve barbar düşünce vardır. Bir kelime (bir dil olan insan) aynı yerde, aynı anda birkaç yerde olabilir.⁶¹

İnsanın bir sembol varlığı olması, yaşam özellikleri göz önüne alındığında benzersiz değildir. İnsan diğer canlılarla ortak ve çoğu yönden benzer bir yaşam biçimine sahiptir. “Her sembol, birincil anlamda yaşayan bir varlıktır, insan bir mecaz değildir çünkü insan canlı bir varlıktır, tüketendir, üretendir.”⁶² Peirce’e göre insan bir semboldür ve büyüyen bir semboldür. Çünkü insan diğer göstergeleri algılayarak, gelişerek büyür. Peirce’e göre yeni bir sembolün gelişebilmesi ancak diğer sembollerle ilişki içinde olmasına bağlıdır.⁶³ Dolayısıyla gerçek olmak ve simge olmak bir ve aynıdır. Benzer şekilde, insan olmak ve bir semboller topluluğu ya da bir dil olmak da bir kimlik ifadesidir.

Hatırlanacağı üzere pragmatizm, bir fikrin anlamının pratik etkileri formülüyle tanımlanabilir. Peirce’e göre “Ben Kimim?” sorusunu sorduğumuzda alacağımız cevap “Ben eşittir, yapıyorum” ya da “Yapıyorum, ifade ediyorum”dur.⁶⁴ Aslında anlam, deneyimin bütününde söylenen, ifade edilen pratik etiklerin kendisidir. Anlam gösterilen, ifade edilen ve eyleme dökülen her şeydir. Bu nedenle, insanın bir deneyim süreci ya da iletişimsel ilişkiler

⁵⁶ Peirce, C.P. 5.257.

⁵⁷ Peirce, C.P. 6.481.

⁵⁸ Peirce, C.P. 2.92.

⁵⁹ Peirce, CP. 1.538.

⁶⁰ Peirce, CP. 1.538.

⁶¹ Peirce, CP. 7.591.

⁶² Peirce, C.P. 2.222.

⁶³ Peirce, C.P. 2.302.

⁶⁴ T.L., Short, *Peirce's Theory of Signs*, 153.

demeti olduğunu söylemek, pragmatizmin insan tasavvurunu yansıtır. Peirce “zihin bir göstergedir” der.⁶⁵ Yine bir sonraki makalesinde insan bir göstergedir der. Benzer şekilde, “Ben, düşüncelerimim diyerek kişisel özdeşliği kabul eder.”⁶⁶ Oysa hatırlayacağımız gibi David Hume, kişisel özdeşliği reddetmişti. Kişisel özdeşliğin reddedildiği bir durumda, bir benden bahsedilemez. Esasen insan olmaktan bahsedilemez. Peirce, Hume’nin gittiği yolu tehlikeli ve anlamsız bulur. Peirce’ün felsefesi, modern felsefenin terimleriyle söylenirse tam anlamıyla yetkin bir özne felsefesidir. Ne Locke’nin yarı rasyonel öznesi ne de David Hume’un kendisiyle özdeşliği reddeden septik öznesidir.⁶⁷ Peirce, kişisel özdeşlik konusuna büyük önem verir ve David Hume’un düştüğü hataya düşmeyeceğini belirtir. Peirce’e, “Bir insanın kişiliği, yaptığı ve düşündüğünün tutarlılığından oluşur” der. Peirce’ün insan dildir, derken kastettiği şey, insanın kendi varlığını, kişiliğini, saygı veya sevgisini, bir insan olarak otonom yapısını ancak dilde ortaya koyabilmesi, dilde kendisini serimleyebilmesi, acılarını diliyle ifade edebilmesi, topluma diliyle katılabilmesi bir iletim aracı olması ancak dil ile mümkündür.⁶⁸

Peirce’e göre ‘olan’, ‘bilinebilir olan’a eşittir, başka bir deyişle varlık göstergelerin toplamına eşittir. Peirce, pozitivistlerin düşünceyi ölçülebilir ve olgularla doğrulanabilir olana eşitleme girişimini doğru bulmaz. Bu yüzden yazılarında mümkün merteye pozitivist anlayıştan uzak durmaya gayret eder. Peirce’ün metafizikçilerin karanlık ve gizemli düşünceleri yerine açık, anlaşılır bir düşünce inşa etme girişimi ve bunu pozitivistlerin yoluna sapmadan gerçekleştirme çabası dikkate değerdir.⁶⁹ Peirce, düşünceyi göstergeler olarak tarif eder. Yani düşünce nesnel, ölçülebilir, doğrulanabilir bir varlığın fenomenolojik tezahürüdür.⁷⁰ “Dış olguların ışığını ararsak, bulabileceğimiz tek düşünce göstergelerdeki düşüncedir. Açıkçası, başka hiçbir düşünce dış gerçeklerle kanıtlanamaz. Düşüncenin ancak dışsal olgularla bilinebileceğini gördük. O halde kavranabilecek tek düşünce, göstergelerdeki düşüncedir. Ama idrak edilemeyen düşünce yoktur. Bu nedenle, tüm düşünceler zorunlu olarak göstergelerde olmalıdır.”⁷¹

⁶⁵ Peirce, C.P. 2.654.

⁶⁶ Peirce, C.P. 7.592.

⁶⁷ Peirce, C.P. 5.315.

⁶⁸ Peirce, C.P. 5.314.

⁶⁹ Peirce, C.P. 6.481.

⁷⁰ Peirce, C.P. 2.111.

⁷¹ Peirce, C.P. 5.251.

Herhangi bir şeyi ‘anamlı’ olarak adlandırmak için, ‘dışsal’, yani genel, ölçülebilir ve bir şekilde doğrulanabilir özelliklere sahip olmalıdır. Bu durumda düşünce nesnelleşir ve Peirce’ün “nesnel-idealizm” olarak adlandıracağı yeni bir sentez meydana gelir. Burada anlatılmak istenen şey kavram ile temsil ettiği nesnenin eşit olması durumudur. Bu durumu Peirce şöyle dile getirir: “Bir terimin anlamı, taşıdığı kavramdır.”⁷² Peirce’ün anlam teorisine bakıldığında insanı bir sembol, bir gösterge, bir bilme ve iletişim süreci olarak okumak kabildir. Düşünürün varlık ile bilinebilirliği aynı kefeye koyduğu görülür. Peirce şöyle der: “Kısacası, kavranabilirlik (en geniş anlamıyla) ve varlık yalnızca metafiziksel olarak aynı değil, anlam olarak da aynıdır.”⁷³ Bu felsefede hem varlık hem de bilme bir süreç olarak tanımlanır.

Peirce’e göre anlam öncelikle doğrulanabilir, pratik göstergelerle desteklenebilir, somut ve dilsel ifadelerle özdeşleştirilebilir olmalıdır. Özelde insan ve genel olarak varlık, biliş biçimleridir, yani gösterge süreçleri veya iletişimsel ilişkilerdir. Peirce şöyle der:

Dış dünyanın gerçekliği, bu gerçek düalite deneyimi dışında hiçbir şey ifade etmez”⁷⁴ Bu nedenle, erken ve geç tüm pragmatik ifadeler, deneyimin anlamını somutlaştırma girişimi olarak kabul edilebilir. “Duyu deneyimleri “ve “metafizik” deneyimlerin ikisi de dilsel ifade türleridir, ikisi de gösterge süreçleridir. Her zaman anlam, bir şeyin iletildiği şeye eşittir. Duyu verileri ile dinsel, manevi duygulanımlar iki farklı gösterge sürecidir. Burada duyu verileri insana doğrudan etkide bulunduğundan dolayı dini manevi duygulardan daha baskındır. Bu durum işaret eder ki her göstergenin oluşum ve etki süreçleri bir diğerinden farklıdır.⁷⁵

Peirce’e göre, insanın düşünme faaliyeti göstergelerle gerçekleşir. İnsan gösterge olmadan düşünemez. Martin Heidegger:

“Dil varlığın evidir. İnsan, dili kullanmaz, dil insanın bir aracı değildir. Dil, gerçekliktir. İnsan dilin içine girerek var olur. Çünkü varlık dildedir, gerçeklik dildedir. Dil insana ait değildir, insan dile aittir. Düşünme dili belirlemez, dil düşünceyi belirler.”⁷⁶

⁷² Peirce, C.P. 5.255.

⁷³ Peirce, C.P. 5.257.

⁷⁴ Peirce, C.P. 5.539.

⁷⁵ Peirce, C.P. 5.310.

⁷⁶ Tony Jappy, *Peirce’s Twenty- Eighty Clases of Signs and the Philosophy of Reprsentation*, 89.

Peirce, Heidegger'in dile bakışını önceleyen bir şekilde insanın bir gösterge olduğunu, insanın bir dil olduğunu, düşünme dediğimiz şeyin aslında bir gösterge ve göstergeler dizilimi olduğunu çok önceden dile getirmiştir.⁷⁷ Peirce şöyle der: "Bütün düşünme işaretlerde gerçekleştirilir ve... dolayım-lama diyalog biçimini alır ..."⁷⁸

Peirce'ün pragmatizmi, bilinen dil felsefesi teorilerinin dışında komplike ve modern bir dil felsefesi inşa etme süreci olarak adlandırılabilir. Pragmatizm dili sadeleştirerek anlamı berrak hale getirir. Analitik dil filozoflarının yaptığı gibi sadece mantık düzeyinde değil tüm dünyayı ve onun içindeki nesnelere kapsayacak genişlikte bir anlam sistemi oluşturmaya çalışır. "O halde pragmatizm, bir mantıksal analiz teorisi veya doğru tanımıdır. Pragmatik ilkenin değerli oluşu metafizik kavramlara uygulanabiliyor olmasıdır."⁷⁹ Mantık göstergelerin incelendiği semiyotik bir kulvar olduğundan, anlambilim incelemelerinde, merkezi bir konumu haizdir. Benzer şekilde pragmatizm, Peirce'ün göstergebilim teorisi'nin bir dalıdır. "Mantık ... daha geniş anlamıyla ... gerekli düşünce yasalarının bilimidir veya daha da iyisi (düşünce her zaman göstergeler aracılığıyla gerçekleşir) genel anlambilimdir. Mantık, yalnızca gerçeği değil, aynı zamanda göstergelerin gösterge olma genel şartlarını da ortaya koyar."⁸⁰ Peirce'ün külliyyatı incelendiğinde pek çok yerde mantığı, işaretlerin genel yasalarının bilimi olarak tanımladığı görülür.

Peirce için önemli olan yaşamsal deneyimdir. Deneyim, doğrulanabilir temelde bir dil, bir işaretler ve simgeler topluluğu, bir iletişim sürecidir. Bu, Peirce'ün pragmatizminin temel nosyonudur ve kariyeri boyunca bu nosyonu kendisine şiar edilmiştir. 1905 tarihli 'Pragmatizm Ne Anlama Geliyor' adlı makalesinde şöyle der: "Bir kavram, yani bir kelimenin veya başka bir ifadenin rasyonel anlamı, yalnızca hayatın gidişatı üzerindeki kavranabilir etkisinde yatmaktadır..." der.⁸¹

Peirce, hiçbir zaman David Hume gibi yıkıcı bir dil kullanmadı ve onun önerdiği gibi öznenin birebir deneyimlediği olgu durumlarını değil genel olarak yaşam deneyimini baz aldı. Peirce'ün deneyimciliği bu açıdan pozitivist bir karakter taşımaz. Pozitivizm, insan dünyasındaki tüm anlamlı şeyleri deney ve gözleme tabi tutarak, somut ve denenebilir olanı anlamlı soyut ve denenebilir olanı ise anlamsız olarak adlandırmaya çalışmaktaydı. Peirce ise

⁷⁷ Peirce, C.P. 2.413.

⁷⁸ Peirce, C.P. 6.481.

⁷⁹ Peirce, C.P. 6.490.

⁸⁰ Peirce, C.P.1.444.

⁸¹ Peirce, C.P. 5.412.

bunun insan doğasına aykırı olduğunu gördüğü için böylesi dar bir bakış açısını uygun bulmaz. Peirce'ün deneyimciliği göstergenin doğası olarak tanımlanan bir deneyimciliktir. Pragmatizm bir felsefi yöntem olarak, en dar fiziksel anlamda bilimsel veya deneysel bir felsefe değildir. O daima bir göstergeler felsefesidir, pratik yaşamın felsefesidir.⁸² Peirce'e göre anlam bir deneyde değildir, anlam deneysel fenomenlerdedir ve anlam süreçtedir. Burada vurgulamak istediğimiz şey Peirce'ün bir pozitivist olmadığı, deneyimi her daim kendine kılavuz edindiğini fakat deneyimcilik yaparken insanın yaşam dünyasını altüst etmemeyi tercih ettiğidir. Çünkü pozitivistler genel olarak soyut, hissi olanı deney ve gözlemle uyuşmadığı için irrasyonel sayarak devre dışı bırakmak istemişlerdi. Oysa Peirce, böyle bir deneyimciliğin topluma hiçbir katkı sunamayacağını belirtir. Bunun yerine Peirce, daha esnek ve entelektüel bir deneyimcilik ortaya koyar.⁸³ Peirce şöyle der:

“Anlam, deneysel fenomenlerdedir, yaşayan gelecekte belirli koşulları yerine getiren herkesin başına mutlaka gelecek olan şeydir ve birkaç paragraf sonra aynı konuyla ilgili: pragmatikçi... yalnızca genel deneysel fenomen türlerinden bahseder. Peirce, pozisyonunu özetler ve ‘genel’ ile göstergenin doğasını kastettiğini açıklar: pragmatik anlam kuşkusuz geneldir ve genelin bir kelimenin ya da göstergenin doğasına sahip olduğu tartışılmazdır.⁸⁴

Peirce'ün dil felsefesi insana yani bir işaretler topluluğu ve bir dil olarak varlığa odaklanır. Pragmatizm semiyotiğin (göstergibilim yani Peirce'ün anlambilimi)nin bir dalıdır. Pragmatizmi iletişim sürecininin (benliğin diyolojik sürecinin) bir yöntemi olarak ele aldığımızda anlamı daha belirgin hale gelir. Peirce'ün insanı bir dil olduğu için, dili anlamsızlıklardan arındırma, açık ve anlaşılır kılma yöntemi olarak pragmatizm; Peirce'ün dil felsefesinin anlaşılmasında anahtar bir kavram konumundadır.⁸⁵

Peirce'ün ontolojisine baktığımızda varlığın göstergeler olduğunu görürüz. İnsan da varlığın bir parçası olduğundan insan da bir göstergedir. Dolayısıyla Peirce, insan ve varlık felsefesini gösterge çatısı altında toplar. Peirce felsefesinde önemli bir kavram olan süreklilik (daimilik) ile Peirce'ün anlatmak istediği şey: semiyotik sürecin yani tüm varlığın akışının devam ettiği, bunun süreklilik arz eden bir mahiyette olduğudur.⁸⁶ Pragmatizm ile

⁸² Sidney Hook, *The Metaphysics of Pragmatism*, (New York: Prometheus Books Press, USA,1996), 99.

⁸³ James Hoopes, *Writings on Semiotic by Charles S. Peirce*, 162.

⁸⁴ Peirce, C.P. 5.429.

⁸⁵ James Hoopes, *Writings on Semiotic by Charles S. Peirce*, 163.

⁸⁶ Floyd Merrell, *Peirce, Signs, And Meaning*, 223.

göstergebilim arasında doğrudan bir bağ olduğu gibi, pragmatizm ile süreklilik (daimilik) arasında da benzer bir bağ vardır. Peirce, süreklilik (daimilik) kavramını gerçekliğin temeli olarak görür. Çünkü Peirce'e göre gerçeklik dediğimiz şey: orada, donmuş, bekleyen bir nesnelere yığını değildir. Gerçeklik; bir süreçtir, oluşun ve bozuluşun kısacası değişimin devam ettiği bir durum olan sürekliliktir (daimiliktir)⁸⁷ Peirce kendi adlandırması olan pragmatizmin, yaklaşım olarak yeni ve orijinal bir teori olduğuna inandı. Kariyeri boyunca bu teorinin orijinalliğini ve önemini dile getirmekten geri durmadı. Fakat Peirce'ün pragmatizmi sadece bir felsefi terim olarak ele alındığında, anlamını tamamen kaybedecektir. Pragmatizm Peirce'ün mantık, göstergebilim, süreklilik (daimilik) kavramıyla ele alındığında ise, anlamlı bir bütün oluşturacaktır.⁸⁸

Peirce'e göre gerçeklik parçalanamaz. Çünkü gerçeklik dediğimiz şey bir nesne, bir durum, bir yer değildir, gerçeklik dediğimiz şey bir bütün halinde göstergelerin akışıdır. Gerçek, akışın kendisidir, akış süreklidir. Gerçekliği bir başka alemde tanımlayan idealizm de nesnelere topluluğu olarak tanımlayan materyalizm de gerçekliği ıskalamıştır. Peirce'e göre semiyotik akış, her geçen gün daha fazla büyüyen ve gelişen bir dildir.⁸⁹ Bu dil monistik yapıdadır ve akışı kendisi belirler. İnsan Jameson'un dediği gibi dil denilen yüksek korunaklı bir hapisanede mahkumdur. Bu hapisaneden kaçmanın, bu hapisanenin dışına çıkmanın imkânı yoktur.⁹⁰ İnsan, dil olmadan düşünemez, dil olmadan var olamaz.⁹¹

Peirce felsefesinde gerçek olmak, dil olmaktır. Peirce'ün daimilik ilkesi tüm dillerdeki varlığın yani göstergelerin diğer dillerdeki göstergelerle bağlantılı olduğunu, yani dil fark etmeksizin içinde yaşadığımız anlam dünyasında tüm göstergelerin birbiriyle etkileşim halinin devam ettiğini belirten bir ilkedir. Daimilik ilkesi; varlıkta birliğin olduğunu, varlığın ve birliğin devam ettiğini gösteren bir ilkedir. Bu ilkeye göre sürekli (daimî) olarak evren büyümekte ve semiyotik (anlam) süreci genişlemektedir.⁹² Peirce, daimilik ilkesinde öznel olan kişi dünyası ile nesnel olan dış dünyayı birleştirir ve şöyle der: Böylece nesnel ve öznel birleştirilir"⁹³ Peirce'e göre etrafımızdaki çokluk bizi yanıltabilir. Bir bütün olarak evren değerlendirildiğinde bu çokluğu teklige indirgemek kolaylaşır. Peirce devamında gerçek olan,

⁸⁷ Peirce, P.W. 358.

⁸⁸ A. J. Ayer, *The Origins of Pragmatism*, 21.

⁸⁹ Short, T. L., *Peirce's Theory of Signs*, 175.

⁹⁰ Fredric Jameson, *Dil Hapishanesi*, Çev. Mehmet H. Doğan (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 4.Baskı, 2019), 38.

⁹¹ Fredric Jamesons, *Dil Hapishanesi*, 38.

⁹² James Hoopes, *Writings on Semiotic by Charles Sanders Peirce*, 83.

⁹³ Peirce, C.P. 1.370.

nihayetinde, çokluktan ziyade birlik halinde bulunan bir evrendir ve bu evren sürekli olarak büyümektedir der.

Peirce'e göre bir grup gösterge, o göstergeleri ortaya çıkaran yolları tüketemediğinde veya bir küme içindeki iki farklı terim arasında her zaman bir üçüncü terim olduğunda, bu durum süreklilik (daimilik) durumudur. Peirce bu duruma şöyle bir örnek verir: sürekli bir çizgi üzerine yerleştirilen herhangi bir nokta koleksiyonu, başka noktalara yer bırakmayacak kadar o çizgiyi asla dolduramaz.⁹⁴ Peirce'e göre gerçeklik (dil dünyası) sürekli büyümektedir ve doğanın tüm düzenlilikleri ve zihin büyümenin ürünleri olarak kabul edilir.⁹⁵ Dil dünyası (gerçeklik), sürekli ve büyüyen bir gösterge topluluğu olarak araştırmaya açık bir mahiyettedir.⁹⁶ Bu sonsuz yapı sürekli bir araştırma faaliyetine tabi tutulsa da bir sona ulaşmayacaktır. Çünkü ne kadar yol alınırsa alınsın sonsuz tüketilemeyecektir. Peirce burada yanılabilirlik ilkesini işe koşar. Mutlak bir başlangıç olmadığı gibi mutlak bir son da olmayacaktır. Bu minvalde bir araştırmanın doğruluğu veya yanlışlığı gelecekte yapılacak araştırmalarla ortaya çıkacaktır. Bugün elde ettiğimiz doğrular bugünkü verilere göredir. Yarın daha farklı verilere ulaşıldığında muhtemelen bilgimizde değişecektir. Peirce dil evrenindeki bu sonsuzluğu bildiğinden bugün doğru olarak kabul ettiğimiz bir önerme yarın pekâlâ yanlışlanabilir der.⁹⁷ Bu sebeple şu an doğru varsaydığımız önermelerin her an yanlışlanabileceğini kabul etmeliyiz. Peirce, insanın bir gösterge olduğunu söyler. Bir göstergenin en temel özelliği görülebilir olmasıdır. Görülebilir olmak, dil evrenine katılmakla mümkündür. Biz gösterge evrenine katıldığımızda, daimilik ilkesi gerçekleşir. Çünkü akış devam etmektedir. Peirce'e göre süreklilik (daimilik) genelliktir ve genellik bir göstergeler evrenidir.⁹⁸ Süreklilik (daimilik), Peirce'ün gösterge felsefesinin önemli bir argümanı olmakla birlikte mantıksal olarak da kavramsal çoğunluğu tekliğe indirgeyen bir yapısı mevcuttur. Peirce bu ilkeyle felsefede var olan tüm düalist yapılara son verir. Mesela ruh-beden düalizmi, insan-alem düalizmi, söz- anlam düalizmi... gibi.

⁹⁴ Peirce, C.P. 6.170.

⁹⁵ Peirce, C.P. 6.102.

⁹⁶ Tony Jappy, *Peirce's Twenty- Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, 82.

⁹⁷ Peirce, C.P. 6.201.

⁹⁸ Peirce, C.P. 6.203.

Peirce, yukarıda da zikrettiğimiz gibi dikotomileri, teklige indirgeme isteğindedir. Peirce külliyyatının birçok yerinde bu isteğini şöyle dile getirir: “Akıl, gösterge ve varlık temelde bir olduğu gibi, insan ve doğa da birdir.”⁹⁹

3. Peirce’ün Anlam Teorisi

3.1. Pragmatik Maksim

Peirce, pragmatizmini ilk defa Massachusetts Eyaletinde bulunan ve daha çok Harvard Üniversitesi ile tanınan Cambridge şehrinde kurduğu ‘Metafizik Kulübü’nde dile getirir. Peirce, burada yaptığı çalışmaları 1878 yılında *Popular Science Monthly* dergisinde hem “The Fixation of Belief” (İnancın Sabitlenmesi) hem de “How to Make Our Ideas Clear?” (*Fikirlerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz?*) adıyla iki makale olarak yayınlar. *Fikirlerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz?* adlı makale pragmatizmin kuruluş manifestosu olarak da kabul edilir. William James’in etkili kişiliği ve yazılarının geniş çevrelerce okunması, Dewey’in bir eğitimci ve sosyal reformcu olarak dünyaca tanınan popüler bir filozof oluşu Peirce’ü ve onun pragmatizmini gölgede bırakmıştır. Bugün pragmatizm denilince William James veya Dewey akla gelmektedir. Peirce’ün pragmatik maksimini gölgeleyen bir başka unsur ise Mantıkçı Pozitivistlerin ‘Doğrulanabilirlik İlkesi’dir.

Peirce, pragmatik maksimini yazarlık kariyeri boyunca defalarca tanımlamıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir. “Zihinsel bir kavramın doğruluğundan zorunlu olarak kavranabilir şekilde çıkabilen pratik sonuçlar, onun tüm anlamını meydana getirirler.”¹⁰⁰ Bir başka tanımda ise “Pragmatizmin asıl amacı problem çözmek değil, düşünceleri netleştirmektir. Bundan dolayı, önermeler tarafından istenilen eylemlerin gerçekten tatbik edilmeleri gerekmez.”¹⁰¹ Peirce, kendi geliştirdiği bir maksimin nereye kadar ve hangi koşullarla sınırlı olduğunu belirtmek ister. Maksime bir sınır çizer ve bu sınır: “Pragmatizm, kendi içinde, bir metafizik öğretisi, şeylerin doğruluklarını belirleme çabası değildir. O sadece zor sözcüklerin ve soyut kavramların anlamlarını öğrenmek için bir metottur.”¹⁰² Başka bir yerde pragmatik maksimini şöyle tanımlar: “Kavramımızın nesnesinin sahip olduğunu tasavvur ettiğimiz, pratik yönlere sahip olabileceği düşünülen etkileri düşünün. O halde, bu etkilere ilişkin anlayışımız, nesneye ilişkin anlayışımızın tamamıdır.”¹⁰³ Peirce’ün bu sözle

⁹⁹ Peirce, C.P. 1.304.

¹⁰⁰ Peirce, C.P. 5.11.

¹⁰¹ Peirce, EP2, 401.

¹⁰² Peirce, EP2, 400.

¹⁰³ Peirce, C.P. 5.402 ve EP1, 132, W3, 266.

neyi kastettiğini anlamak için “Düşüncenin tüm işlevi, eylem alışkanlıkları üretmektir.”¹⁰⁴ önermesine baktığımızda durum daha açık hale gelmektedir. Düşünür, inançları eylem alışkanlıkları olarak kavramakta ve şüphe karşısında inancın sabitlenmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu alışkanlığı neyin oluşturduğu, ne zaman ve nasıl hareket etmemize neden olduğuna bağlıdır. “Her daim, eyleme yönelik her uyarıcı, algıdan türetilir; bir eylemin her amacı, mantıklı bir sonuç üretmektir.”¹⁰⁵

Peirce’ün yukarıdaki önermelerine baktığımızda maksimin sadece bir ilke olduğu, yeri geldiğinde sınırlı bir kullanıma sahip olduğu görülür. Maksim, bir kuraldır ve bir anlam teorisi değildir. Maksim, sorgulamayı geliştirmek için bir araçtır. Fikirlerimizi nasıl açıklığa kavuşturacağımıza, bir kavramın önemini diğerinden ayırt etmemize yarayan bir kılavuzdur. Ama bu onun tüm kavramların anlamıyla ilgilendiği veya tüm anlam sorunlarıyla ilgilendiği anlamına gelmez. Peirce’ün tanımladığı şekliyle maksim kavramlarla ilgilidir, terimlerle veya onların göndergeleriyle ilgili değildir. Peirce, göndergeyi terimin anlamı olarak görmez ve maksim ile tüm dilsel sorunlara çözüm üretme yolunu tutmaz.¹⁰⁶ Düşünürün çözmeye çalıştığı sorun 20. yüzyılın başlarında tartışma konusu olan ama günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bir arkaik mesele hüviyetine bürünen *zihinsel varlıklar* meselesidir. İde, idea, töz, monad, geist, kendinde şey, sonsuz döngü... gibi kavramlar sadece zihinsel varlıklardır. Bunların deneyim dünyasında herhangi bir karşılığı yoktur.¹⁰⁷ Peirce, bu sorunu çözmek için Kant’ın eleştirel felsefesine hatta bunun da ötesinde geçerek Duns Scotus’un realizmindeki eski köklere bilinçli bir şekilde başvurur. Peirce’ün böyle bir yolu seçmesinin nedeni bir göstergenin göndergesi ile olan anlam ilişkisinde, gönderge ile anlamın aynı olmamasından kaynaklanmaktadır. Gösterge ile onun göndergesi arasındaki anlamsal ilişkisini sağlayacak zorunlu bir özneye yani yorumlayana ihtiyaç vardır. Anlam, gösterge, nesne ve yorumlayan olmak üzere üçlü bir yapıdan meydana gelir.¹⁰⁸

Peirce’ün anlam teorisine (göstergebilimine) göre anlam eğer zorunlu bir üçlü yapıda ortaya çıkıyorsa, kavramlar da ancak üçüncü olabilirler ve kendi içlerinde var olamazlar. Çünkü bir yandan ilgili oldukları bir nesneye, diğer yandan da yorumladıkları bir göstergeye göre var olabilirler. Dolayısıyla bu üçlü ilişki, karşılıklı bağımlılığın üçlü saç ayağını

¹⁰⁴ Peirce, C.P. 5.400.

¹⁰⁵ Peirce, C.P. 5.400.

¹⁰⁶ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim: Essey on Peirce and Pragmatism* (Oxford: Oxford University Press, Great Clarendon Street, United Kingdom, 2013), 26.

¹⁰⁷ Chirstoper Hookway, *The Pragmatic Maksim*, 28.

¹⁰⁸ Peirce, C.P. 5.395.

oluşturur. Dil ve nesne arasında köprü kurmak için düşüncenin gerekli olması gibi, düşünce ve dil arasında köprü kurmak için de nesne gereklidir.¹⁰⁹ Aslında, düşünce ve nesne arasında köprü kurmak için (dilbilimsel olsun ya da olmasın) bir gösterge gereklidir.¹¹⁰ O halde kavramlar, dil ve nesnelere arasındaki ilişkiyi temsil eden ve bu ilişkide önceki bir yorumlayıcı tarafından yorumlanmayı gerektiren gösterge olarak düşünülebilir. Ortaya çıkan kavram anlayışı, bir kavramın ancak diğer kavramların yorumlanması yoluyla gösterge ve gönderge ile ilişkisi içinde anlaşılabilir. Peirce, bu durumu şöyle tasvir eder: “Ortaya çıkan düşünce resmi, duyularımızın ardışıklığı boyunca akan bir melodi dizisi gibidir.”¹¹¹ Düşünce, anlık olamayacağı için ham duyulardan farklıdır. Gösterge ve diğer kavramlar kadar zaman da ona aracılık eder. Kavramlar bize bir şey hakkında düşünme yolları sağlar ve bir şey hakkında düşünmenin amacı her zaman bir eylem alışkanlığı üretmektir. Kavram, inançla sonuçlanan düşünme eyleminin bir aracıdır ve sürecin sonunda, şüphe ortadan kalkar. Şüphe, eylem alışkanlıklarımızın, üzerinde hareket ettiğimiz nesnelere alışkanlıklarıyla bağıntı kurmadaki başarısızlığından doğar ve bu bağıntı ancak duyum temelinde bilinebilir. Peirce, bu durumu şöyle formüle eder: “Herhangi bir şey hakkındaki fikrimiz, onun mantıklı etkileri hakkındaki fikrimizdir.”¹¹²

Peirce’ün pragmatik maksiminde anlamın yorumlayıcısı olarak kavramlar, gösterge ve gönderge ile üçlü bir zorunlu ilişki içindedir. Kavramlar, üçlü şemadaki zorunlu bağıntıları nedeniyle semiyotiktirler ve her zaman eylem alışkanlıkları oluşturmaya yönelik bir etkinlik olan düşünce araçlarıdır.¹¹³ Kavramlar, eylem ve duyum yoluyla meydana gelen göndergilerinin ortaya çıkan etkileriyle ilişkilendirilir. Peirce’ün “Bu etkilere ilişkin kavrayışımız, nesneye ilişkin kavrayışımızın tamamıdır”¹¹⁴ sözü, basitçe, nesnelere ilişkimizin bu tür eylemler ve duyular aracılığıyla ortaya çıktığı görülür. Nesnenin etkilerine ilişkin kavrayışlarımız, onunla ilgili eylem alışkanlıklarımız için yetersizse, o zaman eylemlerimiz bizi bu etkilerle öyle bir şekilde ilişkilendirir ki, bunlar bizde şüphe tedirginliklerine yol açan beklenmedik duyular üretir.¹¹⁵ Bir nesne kavramımız ne kadar

¹⁰⁹ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*, 31.

¹¹⁰ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*, 32.

¹¹¹ Peirce, C.P. 5.395.

¹¹² Peirce, C.P. 5.401.

¹¹³ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*, 52.

¹¹⁴ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*, 39.

¹¹⁵ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*, 38.

kapsamlı olursa olsun, kavramın içerimlerinin yani nesne etkilerinin her zaman algılanabilir veya algılanamaz olacağına dair yanılmaz bir garantiye sahip değildir.¹¹⁶

Bir kavramın anlamına ilişkin soruşturmalar, bizi Peirce'in pragmatik maksiminin önemli bir üçüncü özelliğine götürür. Peirce'ün kavram analizi temelde subjektif bir yapıdadır. Bu sebeple filozof, gösterge niteliğinde bir formülasyon vermeye çalıştığında bile, dilek kipi olarak ortaya çıkmaktadır. “Herhangi bir sembolün tüm entelektüel anlamı, sembolün kabul edilmesiyle sonuçlanacak olası tüm farklı koşul ve arzulara bağlı olarak, tüm genel rasyonel davranış biçimlerinin toplamından oluşur.”¹¹⁷ Peirce'ün felsefesinde potansiyel olan önemli bir yer tutar. Çünkü ne bugün ne de gelecek belirlenmiş değildir. Her şey her an olabilir ve süreç kendi içinde binlerce potansiyel unsuru barındırmaktadır. “Potansiyel”in bu özelliği, hem “gerçek” hem de “gerekli” olana karşıt, bir kontenjan durumudur. Peirce'ün kavram anlayışında, anlamın gösterge ve göndergenin indirgenemez üçüncü ayağı olduğu, ya da bu ikisinin birleşiminin zorunlu sonucu olduğu yönlü kabulleri reddettiğini yukarıda belirtmiştik. “Entelektüel kavramlar ... esasen ya bilinçli bir varlığın (insan) ya da cansız bir nesnenin genel davranışına ilişkin bazı emareler taşırlar. Bu nedenle yalnızca herhangi bir duygudan değil, aynı zamanda herhangi bir varoluşsal olgudan daha fazlasını, yani alışlagelmiş davranışın ötesinde bir potansiyelliğe sahiptirler. Bu nedenle gerçek olayların herhangi bir kümelenmesi ‘olasılık’ın anlamını hiçbir zaman tam olarak dolduramaz.”¹¹⁸

Peirce, dilek kipinin indirgenemezliğinin, ‘potansiyel’ gerçekliğinin bu koşulunu, skolastik realizm doktrinine dayandırır ve kendi pragmatizm nosyonunu bu temel üzerine inşa eder. Peirce bu inşayı şöyle belirtir: “Pragmatizmin üzerinde en çok ısrar ettiği şey, bazı olasılıkların gerçekliğidir.”¹¹⁹ Peirce, pragmatizminin gerçekliğe dayalı bir düşünme biçimi olduğunu her fırsatta dile getirir. Bu nedenle, düşünür, gerçekçi bir Pragmatist olarak adlandırılır. Peirce'ün pragmatizmde karşıtlıkların ve çelişkilerin bir arada var olmasını sağlayan bu gerçekçi yapının varlığıdır. Peirce'ün bakış açısına göre dünya ne siyahtır ne de beyazdır, tüm renkleri, tüm biçimleri, tüm zıtlıkları içinde barındıran ve hepsini aynı anda var eden bir yapıya sahiptir.¹²⁰

¹¹⁶ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maxim*, 55.

¹¹⁷ Peirce, C.P. 5.438 ve EP2, 346.

¹¹⁸ Peirce, C.P. 5.467.

¹¹⁹ Peirce, C.P. 5.453.

¹²⁰ Peirce, C.P. 5.466.

Peirce açısından pragmatizm tutarsızlıkla itham edilebilecek bir düşünce değildir çünkü düşünürü göre yaşamın hiçbir noktasında mutlak bir tutarlılık söz konusu değildir. Eğer pragmatizm bir yaşam felsefesi ve yaşamı kolaylaştırmayı amaçlayan bir düşünme biçimi ise keskin ve köşeli düşüncelerden, soğuk ve anlamsız doktrinlerden, insan yaşamına günlük hayatta herhangi bir katkı sunmayan teorilerden uzak kalmak durumdadır. Bu sebeple pragmatizm, yaşamın kendi içindeki muğlaklık, tutarsızlık ve müphemlik barındırdığı gerçeği ile barışık ve uyumlu olmalıdır. Peirce, “tutarsızlıklar, düşüncemizin pragmatik içeriklerinden başka şeylerde yatmaktadır.”¹²¹ James, ‘Baldwin Sözlüğü’nde Peirce’ün yazmış olduğu bir makaleye eklemeye yapar ve bu makale daha sonra ‘Collected Papers 5.2 numaralı paragraf olarak yayınlanır. Burada Peirce ve James pragmatik maksimi (anlamın maksimini) şöyle tarif ederler: “Pragmatizm, bir kavramın tüm anlamının kendisini ya da davranışlar üzerindeki muhtemel etkisini ya da gelecekteki olası deneyim şeklinde ifade edilen anlayış ya da doktrindir.”¹²² Burada, Peirce bize ilk olarak anlamın eyleme (davranışa), ikinci olarak da duyuma (deneyime) bağlı olduğunu belirtiyor. Bir diğer husus da Peirce’ün anlam kuramında ‘potansiyellik’ ve ‘olasılık’ın sürekli mevcudiyetidir. Burada şunu belirtmek gerekir ki potansiyellik ve olasılık nesnenin kendi iç dinamiği değil insanın doğasının bir özelliğidir.¹²³

Peirce’ün dildeki metafizik kavramlardan kurtulma veya onların yerine deneyime dayalı kavramlar üretme girişimi Mantıkçı Pozitivistler tarafından sıkça kullanıldı ve Peirce’ün Mantıkçı Pozitivistlerle birlikte anılmasına neden oldu. Fakat Mantıkçı Pozitivistler, Peirce’ün mülkiyet hakkına riayet etmediler ve Peirce’ün geliştirdiği bu maksimi kendi ürettikleri kavrammış gibi kullandılar. Ne Peirce ne de onun felsefesi Mantıkçı Pozitivistler açısından dikkate almaya değer bulunmadı. Mantıkçı Pozitivistlerin programlarının özü, genişleyen ve sürekli araştırılan bir mantık bilimidir. Çünkü bu bilim ilerledikçe dilsel muğlaklık ve esneklik ortadan kalkacak ve kesin, açık önermeler dile sahip olacaktır. Böylece subjektif olan dilsel yapı yerini mantıksal önermelere haiz kesin ve belirgin yapıya bırakacaktır. Peirce ile Mantıkçı Pozitivistlerin anlaşamadıkları nokta Peirce’ün anlam maksimini dilek kipinde formüle etmesi ve bu kipin bünyesinde potansiyellik ve olasılık barındırmasıydı. Mantıkçı Pozitivistler açısından dilek kipiyle çekimlenmiş bir önerme geleceğe yönelik olduğundan, içinde olasılık, potansiyellik ve belirsizlik barındırdığından anlamsızdır. Mantıkçı Pozitivistler dilek kipinin herhangi bir gerçekliğe tekabül etmeyen bir

¹²¹ Peirce, C.P. 5.395.

¹²² Peirce, C.P. 5.466.

¹²³ Peirce, C.P. 5.2.

yapıya sahip olduğu gerekçesiyle Peirce'ün pragmatizmini ispatlanmış bir anlamsızlık olarak telakki etmişlerdir. Mantıkçı Pozitivistlerin tüm gayretlerine rağmen, doğrulanabilirlik ilkesinin yetersizliğini ortadan kaldıramamaları, bu neopozitivizmin bir süre sonra gözden düşmesine ve yoğun eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. *Doğrulanabilirlik ilkesi* düşünürümüzün dil felsefesi açısından imkânsız bir durumdur. Çünkü gerçek olaylar hiçbir zaman bir araya getirilebilir ya da bir nesneymiş gibi laboratuvar koşullarında incelenebilir ve dilsel olan ile olgusal olan daima eşlenebilir bir durum değildir. Peirce'ün anlamı üç ayak üzerinde duran bir yapı olarak görmesi, Carnap'ın protokol ifadeler veya önermeler anlayışının beyhude olduğunu gösterir. Çünkü bütün gayretlere rağmen görülmüştür ki yorumlayan öznenin dışında kendinden menkul bir anlam mevcut değildir. Yani Kant'tan beri biliyoruz ki öznenin idrakinden geçmeyen yargı bilişin konusu olamaz. Bu sebeple anlam daima ve sadece öznenin idrakiyle mümkündür. Peirce, bilimsel yasaları nesnelere alışkanlıkları olarak görür. Tıpkı inançların eylem alışkanlıkları ve kavramların düşünce alışkanlıkları olması gibi... Deney ameliyesi, düşüncelerimizi duyum yoluyla nesnelere teması geçirir. Böylece inançlarımız da test edilmiş olur ve duysal etkilerin eylem alışkanlıklarımızı ne derece etkilediği görülmüş olur. Dolayısıyla düşünce ve eylem alışkanlıkları, nesnelere alışkanlıklarıyla (doğa yasalarıyla) bağ kurabilmeleri veya birbiri ile ilişkili olabilmeleri ancak duyumun aracılığıyla mümkündür. Ancak Peirce ampirik gerçekliğin veya devingen doğanın tüm dilsel ifadelerin ötesinde bir dinamikliğe sahip olduğunu düşünür ve doğanın devingen yapısının statik önermeler manzumesine indirgenemeyeceğini belirtir.¹²⁴

Peirce'ün pragmatik maksimindeki üç alışkanlığın birbiri ile olan kopmaz ilişkisinin ortaya çıkarılması düşünce tarihi bakımından önemli bir keşiftir.¹²⁵ Eylem alışkanlıkları, düşünce alışkanlıkları ve nesnelere alışkanlıkları arasındaki bu iç içe geçmiş organik ilişkinin görülmesi dil felsefesi ve özellikle anlam araştırması yapan felsefecilerin dikkate alması gereken bir husustur. Quine, Peirce'ün anlam teorisini şöyle formüle eder: “Cümlenin anlamı inançtır.”¹²⁶ Quine bir başka yerde: “Anlam ampirik yapıdadır”¹²⁷ diyerek Peirce'ün pragmatik maksiminin pratik yönlerine dikkat çekmiştir. Quine'ne pratikten ampirik olmayı yani denenebilir ve gözlemlenebilir olmayı çıkarması zorlama bir yorumdur. Quine, yaptığı

¹²⁴ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*,99.

¹²⁵ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*,103.

¹²⁶ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*,105.

¹²⁷ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*,105.

bu yorumla bir yandan Peirce'ün anlambilimini (göstergebilimi) davranışçı bir karaktere büründürmek zorunda kalmış, bir yandan da Peirce'ün anlambilimini (göstergebilimi) bir anlamı doğrulama teorisi olarak telakki etmek zorunda bırakmıştır. Quine, Peirce'ün anlam teorisini yaptığı yorumlarla farklı noktalara taşımaya çalışmış fakat her defasında bağlamından kopuk yorumlardan öteye geçememiştir. Quine, Peirce'ün pragmatik maksiminin zımnî karakterini, anlamın üçlü yapısını ve maksiminin subjektif özelliklerini görmezden geldiğinden yorumları Peirce'ün düşüncelerinin hem gerisinde hem de kavramsal odağının dışında kalmıştır.¹²⁸

Peirce klasik ontoloji geleneğini terk ettiğinden dolayı, metafiziksel bagajı olan içerimlerden de uzak durur. Peirce'ün temel argümanı düşünce alışkanlıklarımızın kendine özgü içeriğinin mevcudiyetidir. Bir kişide mevcut olan nesne kavramı, onun bir nesne hakkındaki düşünme biçimidir. Bu düşünme biçimi, davranış biçimlerine ve dolayısıyla inançlara yol açar. Bu inançlar, belirli koşullar altında ve belirli güdülerin etkisiyle nesneye göre hareket etmenin koşullarını belirler.¹²⁹ Nesnenin kendisinin belirli alışkanlıkları, belirli koşullarla etkileşiminden kaynaklanan etkileri vardır. Eylem alışkanlıklarına (inançlarına) ve sırasıyla düşünme alışkanlıklarına (kavram) dayalı olarak nesneyle olan etkileşimlerinde muhtemel uyumsuzluk ya da tam olarak karşılayamama durumu ortaya çıkabilir. Böylesi sürpriz deneyimlerle (nesneyle ilgili beklentilerin eylemde karşılanmamasıyla) sonuçlanan durumlarda, inançların bu nesneyi yeterince tanımlayamadığı ve kavramın tam da bu açıdan yetersiz kaldığı görülür.

Peirce'ün pragmatik maksimine daha yakından baktığımızda düşünürün anlamı eyleme ve ampirik doğrulamaya eşitlemediği görülür. Bunun nedeni kavram ile nesne, düşünülen ile düşünce arasındaki ilişkide mevcuttur. Eylem ve duyum tam da bu tür araçlar olarak hizmet ederler. Kavram, nesnenin kavranabilir pratik etkileridir. Yani, muhtemel faaliyetlerimiz veya deneyimlerimizin kavranabilir etkileri olarak tanımlanabilir. Peirce kavramı bu şekilde formüle ederken göstergebilimsel olarak da şöyle formüle eder: “Kavram, düşünme faaliyetinin nesnesi olan düşünce ve dolaylı nesnenin bir göstergesi olarak dolaysız nesnedir.”¹³⁰ “Gösterge ... üçlü bir yapıdadır. Bir gösterge bir özneye işaret eder ve bir olgu biçimini belirtir. Bunun sonucu olarak da özneye olgu biçimi arasında bağlantı kurar.”¹³¹

¹²⁸ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maxim*, 123.

¹²⁹ Peirce, C.P. 5.491.

¹³⁰ Peirce, C.P. 6.339.

¹³¹ Peirce, C.P. 6.341.

Göstergeler düz anlamlı sözcükler olduğundan dolayı önerme niteliğine haiz cümleler kurmayı kolaylaştırır. Gösterge, yorumlayanın nazarında nesnenin mahiyetine dair düşünce irat etmesine (pratik etkilerine dair kanı geliştirmesine) vesile olan önemli bir vasıttır.¹³²

Peirce'ün göstergebilimi iç içe geçmiş üçlü halkalar gibidir. Düşünce ile eylem, duyum ile nesne, doğrudan anlam ile dolaylı anlam, anlamlandırma ile bağlantı, gösterge ile nesne, nesne ile yorumlayan arasındaki ilişki sistemsal bir bütünlüğü ifade eder.¹³³ Peirce'in kavramdan önermeye ve argümana nasıl bu kadar kolay geçebildiği takdire şayan bir durumdur. Peirce'ün mantığında bir kavram, örtük olarak bir önermedir ve bir önerme, dolaylı olarak bir argümandır. Quine, Peirce'ün önermelerini inanç nesneleri olarak ele almanın gerektiğini belirtir. Çünkü inancın birincil nesneleri, zorunlu olarak tümcelerdir veya önermelerdir.¹³⁴ Fakat Peirce açısından inancın nesneleri tümceler değil, gerçek dünyadan duyularla algıladığımız gerçek nesnelerdir. Çünkü dışımızdaki dünyanın gerçek nesneleri pratik etkilere ve doğrudan anlamsal yapıya haiz varlıklardır. Önermeler, bu tür inançların nesneleri veya temelleri değil, inançların entelektüel anlamının kavramsal formülasyonunun yapıcı ürünleridir. Tümceler, yalnızca bu tür anlayışların sözel ifadeleri için dilsel araçlardır. Eylemlerimizi engelleyen ve deneyimlerimizi şaşırtan bir karşıtlık dışında, nesnenin gerçekliği kendi içinde belirsizdir. “Gerçeklik ısrardır ve gerçek ile kastettiğimiz budur. Bizi deneyimlediğimiz şeyin gerçekliğini kabul etmeye zorlayan kaba, mantıksız ısrarımızdır.”¹³⁵ Davranışsal aktivitelerimiz, karşılaştığımız bu ısrarı hesaba katma çabalarımızdır ve dolayısıyla dünya hakkındaki inançlarımızdır. Kavram anlayışımız, dünyadaki bu işlemleri açıklama ihtiyacına yol açan makul formüller verme çabalarımızdır. Peirce açısından hem inanç hem de düşünce, nesne olarak tümceler veya önermeler değil, içinde yaşadığımız ve her an etkisine maruz kaldığımız gerçek dünyanın gerçek nesnelere aittir.¹³⁶

Peirce açısından bir önermenin anlamı, o önermenin bir insanın bilinçli alışkanlıkları üzerindeki etkisidir. Eğer bu etki veya sonuç, bir insanın belirli bir hipotezini doğruluyorsa onda inancın gelişmesine ve bir beklenti alışkanlığının oluşmasını sağlar. Bu inanç sadece alışkanlığı meydana getirmekle kalmaz, aynı zamanda onu onaylar ve kalıcı hale getirerek ahlak haline dönüştürür. İnsan, doğası gereği elde ettiği müspet sonuçlardan sonra onu

¹³² Peirce, C.P. 6.341.

¹³³ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*,81.

¹³⁴ Christopher Hookway, *The Pragmatic Maksim*,88.

¹³⁵ Peirce, C.P. 6.340.

¹³⁶ Peirce, C.P. 6.341.

genellemeler yaparak başka deneyimsel alanlara aktarma eğilimdedir. Peirce pragmatik maksimle ilgili: “Öğreti, insanın amacının eylem olduğunu varsayıyor gibi görünmektedir. Aksine, eylemin bir amaç istediği ve bu amacın genel bir tanım olması gerektiği kabul edilirse, o zaman maksiminin ruhu, yani, onları doğru bir şekilde kavramak için kavramlarımızın pratik etkilerine bakmamız gerektiği ortaya çıkar. Bunun sonucu olarak bizi pratik gerçeklerden farklı bir şeye, yani düşüncemizin gerçek yorumlayıcıları olarak genel fikirlere yönlendirir. Dikkati yönlendirdiği pratik gerçekler, somut makullüğün gelişimini iletmemektir. Öyle ki kavramın anlamı herhangi bir bireysel tepkide değil, bu tepkilerin gelişmeye katkısı olduğunda ortaya çıkar.”¹³⁷

Peirce pragmatik maksimle ilgili bir başka analizinde bir kavramın olası pratik sonuçlarının, kavramın tümünü oluşturduğunun kanıtı nedir? diye sorar. Bu soruyu düşünür cevaplar ve asıl olanın inancın eyleme kılavuzluk etmesi olduğunu belirtir. “Eğer gerçekten inancın doğası buysa ve eyleme kılavuzluk ediyorsa, o zaman şüphesiz inanılan önermenin kendisi bir davranış maksimi halini almış olur”¹³⁸ der. Düşünürümüz pragmatik maksimini bir başka yerde şöyle tanımlar: “Pragmatik maksim, herhangi bir kavramın tüm anlamının ve öneminin, onun akla yatkın pratik yönlerinde yattığı düsturu olarak kabul edilir. Koşullar, yalnızca açıklığa kavuşturulacak kavramı onaylarken veya reddederken nasıl davranmamız gerektiğini değil, kasıtlı olarak nasıl hareket etmemiz gerektiğini ve pratik bir şekilde nasıl davranmamız gerektiğini belirleyecektir.”¹³⁹

Peirce bir eylem filozofudur ve pragmatizm ile ilgili yapmış olduğu altmış beşe yakın tanıtımda eylem ve sonuçları üzerine hassasiyetle yaklaştığı görülür. Peirce, bir sembolün anlamını, onun nasıl hareket etmemize neden olabileceğinden ibaret olarak görür. Burada kastedilen bir insanın mekanik hareketleri değil mantıksal ve amaçlı eylemlerdir. “Bu nedenle, pragmatizmi zekice bir eleştiriye tabi tutacak kadar iyi anlamak için, sonsuzca uzun bir eylem sürecinde izlenebilecek nihai bir amacın ne olabileceğini araştırmak gerekir.”¹⁴⁰ Düşünür açısından bir insanın birinci eylemi ile ikinci eylemi arasındaki yegâne fark kavrayışta meydana gelen farktır. Yani amaçlı ve mantıksal bir yapısı olan davranışı diğer bir davranıştan ayıran belirleyici unsur davranışın insanda meydana getirdiği deneyimsel değişimdir. Bunu şöyle örneklendirebiliriz. Bir insan amaçlı olarak bir orman gezisine

¹³⁷ Peirce, C.P. 5.3.

¹³⁸ Peirce, C.P. 5.27 ve EP2, 139-140.

¹³⁹ Peirce, EP2, 145.

¹⁴⁰ Peirce, C.P. 5.135 ve EP2, 202.

çıkıldığında yolda karşılaştığı tarihi bir eseri görüp yürümeye devam eder. İkinci durumda aynı yere yapacağı bir geziden önce dünkü karşılaştığı tarihi eserin çok önemli bir eser olduğunun bilgisini edinir ve ikinci defasında bu esere doğru bilinçli olarak yaklaşır ve onu hayretle incelemeye çalışır. Her iki eylemin de aynı yer ve aynı kişi tarafından gerçekleştiriliyor olmasına rağmen ikinci durumda kişinin eylemleri birinci duruma göre farklılaşmıştır. Bunun nedeni tarihi eser kavramı, yeni bir davranış biçimi ya da alışkanlığı meydana getirmiştir. “Eğer pragmatizm, her kavramın kavranabilir pratik etkilerinin toplamı ise, bir insanın pratik olanın çok ötesine geçmesini sağlar. Bu durum hayal gücünün nihai olarak, uçuşuna izin verir.”¹⁴¹

Peirce, bir kavramın tüm unsurlarının mantıksal sürece tabi tutulduğunu ve algı kapısından girip maksatlı eylem kapısından çıktığını söyler. “Bu süreçte her iki sınama kapısından geçemeyen unsurların devre dışı kalacağını belirtir ve pasaportunu gösteremeyen her ne ise, gerekçesiz olarak, izinsiz olarak tutuklanacaktır.”¹⁴² Düşünürün maksiminde öngördüğü yöntem tasavvur edilebilir pratik sonuçların izini sürmektir. Yani kavramın onaylanmasının veya reddedilmesinin ölçütü davranışın sonuçlarıdır.¹⁴³ Pragmatik maksim, tek tek sözcüklerin değil de cümlelerin ve cümle kümelerinin anlamlarını belirlemek için geliştirilen bir yöntem olduğundan, tüm göstergebilimsel akış, pragmatik maksime göre dizayn edilir.¹⁴⁴ Bu akış içinde, her bir cümle ve onun bir parçası olduğu koleksiyonun tamamı, süresiz bir açık uçluluk içinde bulunur. Burada, herhangi bir ifadenin anlamı, daha fazla spesifikasyona tabidir ve nihai spesifikasyon tek tek bireylerin kapasitesinin ötesindedir. Bu noktada anlam bütünseldir ve tamamen tüketilemeyeceği için belirsiz kalır. Böyle bir holizm anlayışı Duhem-Quine tezi olarak da adlandırılan teoriyle uyumludur. Peirce ve genel olarak pragmatistler, Hume sonrası ampirizmi düşüncenin doruklarına çıkarmışlardır. Quine, gelinen bu noktayı, düşünce tarihinin zirvesi olarak değerlendirir.

3.2. Kullanım Olarak Anlam

Kullanımcı anlam teorisini ilk geliştiren kişinin Peirce olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra bu teoriyi Wittgenstein kullanmıştır. *Felsefî Soruşturmalar*'da “bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımınıdır”¹⁴⁵ der. Kullanımcı anlam teorisini günümüzde Paul Horwich temsil

¹⁴¹ Peirce, C.P. 5.196 ve EP2, 235.

¹⁴² Peirce, C.P. 5.212 ve EP2, 241.

¹⁴³ Peirce, C.P. 8.191.

¹⁴⁴ Floyd Merrell, *Peirce, Signs, And Meaning*, 346-348.

¹⁴⁵ Ludwig Wittgenstein, *Felsefî Soruşturmalar*, 35.

etmektedir. Bu teori özünde bir kelimenin anlamını onun kullanımına bağlar. Peirce'e göre anlam kullanımdır. Peirce, mutlaklık iddiasında bulunan, zaman ve mekân dışı hakikat telakkileri yerine sonuca yani eyleme dikkatini celbeder. Peirce'e göre anlam, insanın yapıp etmelerinde aranmalıdır. İnsanın karşı karşıya kaldığı bir meselede onun sorununu çözen, ona kolaylık sağlayan, hayatına değer katan şey anlamlıdır. Peirce, kendi adlandırdığı pragmatik felsefesini, önermelerdeki kapalılıkları açıklığa kavuşturmak, metafizik kökenli kavramların yerine deneyim kökenli kavramları kullanmak, dil de açıklık ve anlaşılabilirliği yakalamak olarak tarif eder. Peirce'ün pragmatik felsefesi bir dünya görüşünden ziyade bir metodoloji, bir anlam teorisidir. Bir dil felsefesi olarak pragmatizm kavramları muğlaklık ve belirsizlikten kurtarmak, ifadeleri açık ve anlaşılır kılmak ister. Hüküm veren yargı cümleleri yerine deneysel izahlara önem verir. 'Mesela demir bir metaldir' önermesini ele alalım. Yeryüzünde madenlerin olduğunu, bu maden türleri arasında demir adı verilen bir madenin bulunduğunu, iletken ve sert bir yapıda olduğunu, iletken olmayan ametal nesnelere farklı olduğunu anlatmak ifadenin açıklığı ve anlaşılabilirliği açısından önemlidir.¹⁴⁶

Peirce, bir yaşam filozofu olarak hayatın pratiklerine önem verir. Onun felsefesinin temelinde bir önermenin doğruluğu kendini eylem alanında ortaya koyar. Sonuç bakımından eylem üzerinde herhangi bir tesiri olmayan önerme anlamlı değildir. Mesela bir çölde su arayan adam için onu su kuyusuna götürecek bilgi değerlidir yoksa dünyanın farklı bölgelerinde tatlı suların olduğunu, bu suların büyüklük bakımından dere, nehir gibi adlandırmalara tabi tutulduğu, saflık derecelerinin üst düzeyde olduğu gibi bilgilerin çölde suyu bulamayan adam açısından hiçbir değeri yoktur.

Peirce, bilimi bir yaşam biçimi haline getirmiş ender filozoflardan biridir. Bütün kariyeri boyunca bir taraftan önlüğü giyinip gözlem ve deneyler yapmış, diğer taraftan bu gözlemin sonuçlarıyla ilgili teoriler geliştirmiştir. Peirce, deney yapan bir bilim adamı kimliğiyle; matematik-mantıkçı kimliğini aynı bünyede mezcerebilmiş nadir filozoflardan biridir. Bir yanda matematiğin değişmez önermeleri öbür yandan her durum ve koşulda değişebilen deney dünyasını bir araya getirmeye çalışmak Peirce'e mahsus bir girişimdir.¹⁴⁷ Peirce'ün emsali diğer matematikçi ve mantıkçıların çalışmalarına bakıldığında matematiğin kesinliğini yaşam dünyasına uygulamaya çalışırlar. Bu sebeple öne sürdükleri fikirler yaşam pratikleri ile uyumsuz. Oysa Peirce, pratik yaşamın matematiksel kesinliğe uymadığını bilir.

¹⁴⁶ Peirce, EP2, 339.

¹⁴⁷ Juan Fontrodona, *PragmatismAnd Management Inquiry*,24.

Geliştirdiği teorilerde bu esneklik göze çarpar. Peirce'e göre bilimsel önermeler sadece entelektüel alanla sınırlı tutulmalıdır.

Peirce, tüm biçimleriyle rasyonalizme karşı çıkar. Peirce'e göre doğuştan getirdiğimiz zihinde yüklü bir anlamlar manzumesi ve sezgi yoluyla ortaya çıkan bir hakikat telakkisi söz konusu olamaz. Anlam zihinden değil deneyimden gelir. İnsan çevresel faktörlerin, sosyal koşulların mahsulüdür. Anlamı zihnin dehlizlerinde değil pratik yaşamda aramak gerekir.¹⁴⁸ Anlam, semiyotik süreç içinde akar ve tekillikten çok çoğulluktur; bir değil çoktur, ayrı değil sürekli. Anlam, insanlarla insanlar, insanlarla dil ve dil ile dünya arasındaki belirli bir temas yoluyla ortaya çıkar.¹⁴⁹ Anlamı kesin terimlerle belirlemeye çalışmak, kaçınılmaz olarak hüsrarla sonuçlanacaktır. Göstergeyle birlikte var olan bir nesneymiş gibi ya da göstergenin kendisindeymiş gibi anlam aramak istiyoruz, ancak göstergebilimsel süreç içinde bir kez onun farkına vardığımızda, çoktan geçip gittiğine tanık oluruz. Aslında sürecin kendisi başka bir gösterge haline gelmektedir.¹⁵⁰

Anlamın farkına varmak ve anlamı açıklamaya çalışmak, belirli bir derecede açıklığı zorunlu kılar ve açıklık, çelişkiyi açığa çıkarmaya muktedirdir. Mesela, 'kare daire' bileşik terimini oluşturan bir çift terimin basit birleşimi, örtük olarak hiçbir çelişki içermez; ancak söz konusu terimler birleştirildiğinde ve açık tanımlarına göre yorumlandığında çelişki ortaya çıkar. Çelişki açık hale gelirse, ima edilenin bir kısmı da açık hale gelir. Tarski'ye göre bir nesne dili ile onun üst dili arasında bir ayırım vardır. Çelişki nesne diline yani gündelik dile özgüdür.¹⁵¹

Tarski, geriye doğru ilerleyerek, en baştaki aksiyomlara ulaşır. Ulaştığı aksiyomlardan hareketle bir metadil analizine girişir. Tarski, kullandığımız gündelik dilden daha zengin ve çelişki barındırmayan bir metadil keşfettiğini belirtir. Tarski'ye göre dünyayla ilgili belirli bir cümlenin doğru olup olmadığını bilmek istiyorsak, onun doğruluğunu veya yanlışlığını iddia edebilecek bir üst dil inşa etmeliyiz.¹⁵² 'Kar beyazdır' önermesinin doğru olup olmadığını bilmek için, kara bakmalıyız, yani deneyim ile mütekabiliyetini test etmeliyiz, eğer kar beyazsa, 'kar beyazdır' şeklindeki önerme, artık nesnesinden bağımsızlaşır ve üst dil için kullanılabilir bir bilgi halini alır. Bu aşamadan sonra oluşturacağımız cümle, artık üst dili

¹⁴⁸ Sidney Hook, *The Metaphysics Of Pragmatism*, 66.

¹⁴⁹ Floyd Merrell, *Peirce, Signs, And Meaning*, 28.

¹⁵⁰ Floyd Merrell, *Peirce, Signs, And Meaning*, 32-33.

¹⁵¹ Douglas Patterson, *Alfred Tarski Philosophy Of Language And Logic* (Basingstoke: Palgrave Macmillan Press, UK, 2012), 56.

¹⁵² Douglas Patterson, *Alfred Tarski Philosophy Of Language And Logic*, 34.

taşıyabilir hale gelir ve elimizdeki kanıtları kullanarak, ifadeleri doğrulanmış, sağlam bir üst dil inşa edebiliriz.¹⁵³

Kurt Gödel, 1931 yılında iki önemli teorem ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi *Tutarsızlık (inconsistency)* ilkesi, bir diğeri ise *Eksiklik (incompleteness)* ilkesidir. Kısaca Tutarsızlık (Kararsızlık) ilkesini şöyle tanımlayabiliriz: “Bir aksiyomatik sistemin tutarlılığı o sistemin içinde ispatlanamaz. Bir aksiyomatik sistem kendi kendisinin tutarlılığını kanıtlayamaz. Kümeler kuramının tutarlılığını gösterebilecek bir prosedür yoktur. Eksiklik ilkesi ise: Bir aksiyomatik sistem, o sistemin bütün doğrularını içeremez. Bir aksiyomatik sistem içerisinde ispatlanamayacak doğru ifadeler vardır.”¹⁵⁴ Gödel’e göre “bir aksiyomatik sistem, çıkarım kuralıyla şimdiye kadar üretilmiş teoremlerden çok fazlasını içeren heyula bir kümedir. Sayılamaz ve sonsuz çoklukta olduğu için, sistemdeki teoremler bir bir atılarak sistem boşaltılamaz. Başka bir deyişle çıkarım kuralıyla sistemdeki her teoreme ulaşamaz.”¹⁵⁵ Bir aksiyomatik sistemin ben tutarlıyım demesi herhangi bir gerçeği ifade etmez. O sistemin tutarlı olduğuna bir başka sistem karar vermelidir. O karar veren sistemin doğru karar verdiği bir başka sistem karar vermelidir. Bu karar verme süreci sonsuza kadar sürüp gidecektir ve bir aksiyomatik sistemin tutarlılığı hakkında asla karar verilemeyecektir.¹⁵⁶

Tarski’nin kanıtındaki tartışma noktası doğal dil kullanımını için geçerli olup olmadığı veya bunun özel dil ile sınırlı olması gerekip gerekmediğidir. Tamamen biçimsel bir yapı olarak Tarski’nin teoremi, bu açıdan Gödel’in ilk teoremi ile yakından ilişkilidir. Gödel’in kanıtının özü, bir sistemin kendi tutarlılığını kendinin kanıtlayamayacağıdır. Gödel, eksikliğin olduğu bir dünyada, tam ve yetkin bir üst dil inşa etme girişimini beyhude bir çaba olarak görür. Eksikliğin birini ortadan kaldırdığımızı sanırsınız, bir de bakarsınız ki bir başka koldan bir yenisi ortaya çıkıyor ve sonsuza kadar böyle devam ediyor. Özel veya biçimsel dillerde meydana gelmesi muhtemel paradokslardan nasıl kaçınabiliriz?

Russell ve Tarski bu paradoksa düşmemenin yolunun olgu ile irtibatın kopmamasına bağlıdır. ‘Şimdiki Fransa Kralı keldir’ önermesindeki yanlışlık, önermenin olguyla irtibatının olmamasıdır. Eğer anlam, biçimsel dillerde kesinlikle tek anlamlı olarak tasarlansaydı, o

¹⁵³ Douglas Patterson, *Alfred Tarski Philosophy Of Language And Logic*, 72.

¹⁵⁴ Ernest Nagel, *Gödel Kanıtlanması*, çevri ve sunum, Bülent Gözkan (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2008), 86-87.

¹⁵⁵ Ernest Nagel, *Gödel Kanıtlanması*, 89.

¹⁵⁶ Ernest Nagel, *Gödel Kanıtlanması*, 90.

zaman Gödel'in kanıtı tam olarak yürürlüğe girecekti. Ancak gerçek günlük pratiklerde, pratik amaçlar için, şaşkıncı derecede çok sayıda kendi kendine gönderme yapan çelişkili cümlelerimizi yeterince anlamlı kılma yeteneğine sahibiz.¹⁵⁷

Gödel'in eksiklik teorisi ile ilgili yaptığı ispatları inceleyen yorumcular, şöyle bir kanaate varmışlardır ki, sadece formel (biçimsel) önermeler değil, aynı zamanda insan düşüncesinin de eksiklik veya tutarsızlıktan tamamen arınmış olamayacağıdır. Konuşma hakkında konuşmak, yazma hakkında yazmak, benlik algımızı ortaya koymaya çalışmak, dilimizin ve düşüncelerimizin sınırları dahilinde tezahür eder. Şu nokta unutulmamalı ki imgenin sonsuzluğu dilin sınırlarına uymak zorunda kalır.¹⁵⁸

Peirce'e göre, anlama yönelik herhangi bir değiş-tokuş sürekli değildir ve kesintili kırılmalarla devam eder ve daima doğru bir çizgi izlemesi beklenemez. Anlamın gelecekteki olasılıklarının bir sonu olmadığı sürekli bir değişkenlik izlediğini kabul etmemiz gerekir. Anlama nokta koymaya çalışmak veya onu kesin çizgilerle belirlemeye çalışmak anlamı yok etmek demektir. Anlam, sürekli olarak değişkenlik gösterdiğinden iki anlamsız durum bir süre sonra anlam kazanabilir. Kendi arasında anlam bağı kurabilir veya biri önce bir sonra anlamsal bir dizi oluşturabilir. İnsan zihni iki gösterge arasındaki anlamsal boşluğu doldurma eğilimindedir, ancak tüm boşluklar asla doldurulamaz, bu nedenle oyun devam eder. Bunun böyle olmasının nedeni tüm işaretlerin ve anlamlarının zamansallığından, geçişliliğinden, sürekli değişkenliğinden kaynaklanır.¹⁵⁹ Peirce'ün iddia ettiği gibi, tüm göstergeler başka göstergelere atıfta bulunuyorsa, o zaman sırasız, doğrusal olmayan bir diziden bahsediyor olmamız gerekir. Eğer bir gösterge her zaman olduğundan farklı bir şey olma sürecindeyse, o zaman dizi yalnızca süresiz olarak genişlemekle kalmaz, aynı zamanda bir yoğunluk durumuna ya da sürekliliğe doğru hareket eder.¹⁶⁰

Potansiyel olarak sonsuz ve yoğun bir dizi kavramı, ancak anlamın yalnızca işaretler arasındaki ilişkilerde ve bu ilişkiler arasındaki bağlantıda bulunabileceği durumda gereklidir. Ama aslında, burada gerçek bir sorun yoktur, çünkü seri potansiyel olarak, gerçekte değil, sonsuzdur, geri alınabilir herhangi bir ilk veya son işareti yoktur.¹⁶¹ Peirce'ün yarı-dolaysız birinciler, ikili ikinciler ve dolaylı üçüncüler kategorilerinden önce gelen ilkeyi göz önünde

¹⁵⁷ Douglas Patterson, *Alfred Tarski Philosophy of Language And Logic*, 87.

¹⁵⁸ Floyd Merrell, *Peirce, Signs And Meaning*, 44.

¹⁵⁹ Daniel Chandler, *Semiotics for Beginners*, (New York: Routledge press, USA,2007), 79.

¹⁶⁰ Daniel Chandler, *Semiotics for Beginners*, 80.

¹⁶¹ Peirce, C.P. 5.441.

bulundurduğumuzda özne ile nesne semiyotik fail ile göstergeleri önceleyen bir ilke olarak anlamın zuhur edişi yer alır. Bir gösterge, geri dönüşü olmayan bir şimdi de nesnesinden bir kesit ile ayrılır. Ama onun yorumcusu yalnızca dolayımli olarak ortaya çıkar, çünkü böyle bir göstergenin dolaysız bilinci olamaz. Bu şekilde, bir yorumcu herhangi bir ham, dolayımli olmamış şimdiki zamandaki bir göstergenin yorumcusu değil, bir sonraki anın bir göstergesinin yorumcusudur.¹⁶²

Yönelimsellik açısından anlam kavramı radikal bir farklılık sergiler. Çünkü sonsuzluk kavramı iki şekilde kendini var eder: a) potansiyel olarak var etme, b) gerçek olarak var etme. Birincisine göre, belirli bir zaman noktasında insan veya bilgisayar hesaplamalarının en uzak menzili, bizim sayı anlayışımızın ulaşamayacağı kadar uzak bir menzile işaret eder. İkincisine göre ise, biraz Platoncu bakış açısıyla bütün her zaman zaten oradadır. Elimizden geldiğince onun parçalarını keşfetmek bizim görevimizdir.¹⁶³

Gösterge, bir şeyin göstergesidir ve daima birine hitap eder. Bunu yaparken, muhatabın zihninde daha gelişmiş bir gösterge yani zihin içinde göstergesi olan bir yorumlayıcı yaratır. Bu şekilde, zihnin bir başka gösterge olarak rolü, gösterge elçisinin ve yorumcunun kendilerinin de yorumlayıcı olması gerektiğini ima eder ve hatta talep eder. Peirce'ün gösterge-nesne-yorumcu üçlüsüne baktığımızda bunu açıkça görürüz. Gösterge dizgesinin bileşenleri sıralı olarak konumlandırılmış olsa da nihai olarak anlamı sağlayan aracı yorumlayıcıdır. Frege'nin de belirttiği gibi anlam, göstergede, muhatabın kafatasında, aralarındaki hava dalgalanmalarında, ilgili olduğu nesnede veya beyaz üzerindeki siyah işaretlerde değildir. Aksine, göstergenin bileşenleri arasındaki ilişkiler anlamın yerini alır ve anlamı doğurur.¹⁶⁴ Her ne kadar göstergenin nesnesi bir anlamda göstergeyi belirlese de göstergenin yorumcusuyla ilişkisi göstergenin anlamını belirler. Peirce, bu ilave belirlemeyi, sırasıyla başka bir gösterge doğuran göstergenin bir yorumcusu ya da çevireni olarak nitelendirir. Konuyla ilgili olgular ya da saf, aracısız göstergeler yoktur. Aksine, bir göstergenin kaderi, onun başka bir göstergede yorumlanması aracılığıyla belirlenir.¹⁶⁵

¹⁶² T. L. Short, *Peirce's Theory of Signs*, 187.

¹⁶³ Dinda L. Gorlee, *Semiotics And The Problem Of Translation, With Special Reference To The Semiotics of Charles S. Peirce* (Amsterdam: Rodopi Press, Netherlands, 1994), 53.

¹⁶⁴ Floyd Merrell, *Peirce, Signs, And Meaning*, 36.

¹⁶⁵ T. L. Short, *Peirce's Theory of Signs*, 190.

SONUÇ

Bu makalede, Charles S. Peirce'ün dile yaklaşımı ve onun dil, düşünce ve anlam ilişkisi ele alınmıştır. Peirce'ün dil felsefesinin sağlıklı bir şekilde incelenmesi için onun içinde yaşadığımız dünyaya dâhil tasavvurlarından başlamak gerekmektedir. Peirce, dış dünyanın varlığını kabul etme konusunda realist bir çizgidedir. Yani zihnimizden bağımsız olarak dışımızdaki dünyanın var olduğuna inanmaktadır. Fakat bu gerçeklik öznenin zihninden bağımsız değil, öznenin kurduğu bir gerçekliktir. Peirce, Kant'ın eserlerini erken yaşta okumaya başlamış ve uzun yıllar bu etkide kalmış bir düşünürdür. Peirce'e göre içinde yaşadığımız dünya bizim göstergeler aracılığıyla kurduğumuz semiyotik bir dünyadır. Peirce, dil felsefesini fenomenolojik bir temel üzerine kurmaya çalışır. Fenomenoloji bu bakımdan Peirce'ün dil-düşünce ve anlam ilişkisini anlamada anahtar bir kavramdır. Kategoriler ve göstergebilimi fenomenolojinin türevleridir denebilir. İnsanlığın bilinen en eski dönemlerinden beri dil-düşünce ve anlam ilişkisi merak konusu olmuş, dilin kökeni, düşüncenin kökeni, farklı nedenlerle izah edilmeye çalışılmıştır. Sözelimi dil-varlık ilişkisine dair ilk felsefi tartışmayı Platon'un Kratylos diyalogunda görmekteyiz. Filozofların dile dair görüşleri incelendiğinde dile yaklaşımın üç kategori altında toplanabileceği görülmektedir. Bunlar birinci olarak dilin düşünceye bağlı olduğunu öne süren yaklaşımlar, ikinci olarak dil ile düşüncenin özdeş olduğunu öne süren yaklaşımlar ve üçüncü olarak düşüncenin dile bağlı olduğunu öne süren yaklaşımlardır. Modern felsefenin kurucusu Descartes, dilin düşünceye bağlı olduğunu iddia eden ekolün en önemli temsilcisidir. Zihinselci bir filozof olarak Descartes, dili, düşünceyi ifade etmeye yarayan bir vasıta olarak görür. Düşünürü göre asıl olan düşüncedir. Düşünce, dili yönetir ve onu biçimlendirir. İnsan, doğuştan düşünme yeteneği ile yaratılmıştır. Dil olmasa da insan kendini ifade edebilir. Filozofa göre konuşma öğrenilen bir davranış değildir. Konuşma, insanda doğuştan gelen yetidir ve bu yetiyi işlevsel kılan ağızdaki dil değil, dile komut veren düşüncedir. İnsan konuşurken, rastgele bir davranışta bulunmaz, çok önemli ve diğer hiçbir canlıda bulunmayan bir yeteneğini kullanır. Düşünürümüz açısından hayvanların insanlar gibi konuşamamalarının nedeni onların ağızlarında dillerinin eksik olması ya da bir uzuvlarının eksik olmasından dolayı değil, düşüncenin olmaması nedeniyledir. Temellerini Alman dilbilimci Humboldt'un attığı ve Edward Sapir ile öğrencisi Benjamin Lee Whorf'un teori haline dönüştürdüğü görüşe göre dil, düşünceyi meydana getirmektedir. Bu ekole göre farklı dilleri konuşan insanlar gerçekliği de farklı farklı biçimlerde anlarlar. Her dil kendi bünyesinde bir dünya görüşü barındırır ve kişi hangi dili konuşuyorsa o dilin kurduğu dünyaya mensup olur. Düşünmek

ancak dil ile mümkündür ve insan ancak konuştuğu dil kadar düşünebilir. Dünya ile benlik arasındaki ilişki sadece dil ile kurulabilir ve dil dünyanın kendisidir. İnsan ancak dilde ve dil sayesinde var olur. İnsan bir toplum içinde doğar ve o toplumun diline yani dünya görüşüne maruz kalır. Kişinin dünyayı kavrayışı içinde yaşadığı kültür yani dil evreninin ona sunduğu imkânlar ölçüsündendir. İsviçreli filozof psikolog Jean Piaget ise dil ile düşünceyi özdeş kabul eder. Düşünceye göre dil ile düşünce başlangıçta birbirinden bağımsız iki unsur olmasına rağmen süreçle özdeş hale gelirler. İnsan yavrusu dış dünyaya temas ettiğinde zihninde yeni deneyim şemaları oluşur. Bu şemalar tıpkı David Hume'un idelerine benzer bir yapıdadır. Hume, duyuusal deneyimleri izlenimler, izlenimlerin hafızada kalan etkisine ise ideler adını vermektedir. Piaget'e göre önceki şemayla sonraki şema benzer ise özümseme, farklı ise uyumsama yani adaptasyon süreci meydana gelmektedir. İnsanda düşüncenin gelişimi iki aşamalıdır, bunlardan ilki duyu verilerinin girişi, ikincisi ise bu verilerin sınıflandırılarak dilsel şema haline dönüştürülmesidir. Düşünceye göre insanın dil yeteneğini geliştiren yegâne unsur toplumdur. Peirce, dilin düşünceyi meydana getirdiğine inanır. Peirce, Humboldt teorisine deneyim unsurunu ekler. İnsan deneyimlerinin toplamıdır. Benlik dediğimiz yapı deneyimlerle yoğrula yoğrula gelişir. Düşünür, insanın dilinin toplamı olduğunu belirtir. Deneyimci bir filozof olarak Descartes'ı epistemoloji konusunda olduğu gibi dil konusunda da eleştirir. Dil, düşünceye bağlı değildir, aksine düşünceyi meydana getirendir. Dil insan doğasının aynasıdır ve insan ancak dilde var olur. Dil bir semboller sistemidir, içinde işaretleri, kelimeleri ve düşünceleri barındırır. Dil, bireysel ve toplumsal deneyimin tezahürüdür. İnsan dilde yaşar, dilde düşünür, dil ile dünyaya bakar. Peirce, zaman ve mekan dışı, oluş ve bozulma tabi olamayan, daimi bir şimdi içinde bulunan hakikat tasavvurunu metafizik bir ilke olarak görür ve bunun yerine yaşam dünyasına yani deneyim dünyasına döner. Peirce'e göre ezeli ve ebedi bir hakikat tasavvuru metafizik bir spekülasyondan öte bir şey değildir. Anlamli olan metafizik kuruntular değil deneyimin gerçek ve canlı dünyasıdır. Değerli olan şey insana yaşamı kolaylaştıran, onun yaşam kalitesini kolaylaştıran, ona heyecan ve umut veren bilgi ve yaklaşımlar bütünüdür. Mutlak ve nihai hakikati tepeye yerleştirip ona erişmeyi beyhude bir uğraş olarak gören Peirce, bakışlarını aşağıya yani deneyim dünyasına çevirir. Burada yani deneyim dünyasında var olan gerçeklik, eylemin yani pratik olanın cazibesidir. Bu amaçla Peirce, kendi adlandırdığı felsefesini önermelerdeki kapalılığa açıklık getirmek, metafizik kökenli kavramlar yerine deneyimden türemiş kavramları ikame etmek olarak tanımlar. Peirce'ün dilsel açıklığı önceleyen anlam teorisi aynı zamanda daha sonra Wittgenstein'in yeniden formüle edeceği kullanımcı anlam teorisidir.

Fakat Peirce'ün kullanımcı anlam teorisiyle, Wittgenstein'in kullanımcı teorisi arasında kısmi farklar bulunmaktadır. Peirce'e göre kullanımdan kastedilen şey iki türdür. Birincisinde, bir önerme veya sözcük, Frege'nin sınırlamalarının ötesinde cümle içinde veya metin içinde kullanıldığı yer veya ögeye göre anlam kazanırken ikinci tür kullanım ise günlük hayatta kullanmak, işe yaramak, sorun çözmek, kişinin kendini ifade etmesine imkân tanımak anlamındaki kullanımdır. Peirce bu iki tür kullanımı da benimser. Günümüz anlam kuramcılarına ise ikinci tür kullanımı 'Pragmatik Anlam Kuramı-Teorisi' olarak adlandırmaktadırlar. Peirce, Wittgenstein'ci kullanımcı anlam teorisini ilk geliştiren düşündürdür. Bunun yanı sıra pragmatik anlam kuramını da ilk gençlik yıllarında Metafizik Kulübü'nde dile getirmiştir. Peirce'ün dil felsefesinde dil ile anlam bir bütündür. Dilsiz anlamdan, anlamsız dilden söz edilemez. Düşününün dil felsefesinde iki anahtar kavram vardır, bunlardan biri 'potansiyellik', diğeri ise 'olasılık'tır. Peirce, potansiyellik ve olasılık kavramlarını aynı zamanda Tanrı'nın varlığının delili olarak kullanır. Peirce'e göre Tanrı'nın varlığını ne ontolojik ne de kozmolojik kanıtlarla ispatlayamayız, onu sadece içimizdeki iyimserlikle, umutla, sevgiyle ve geleceğe olan iyimser bakışımızla anlayabiliriz. Gödel'in eksiklik teorisi, hiçbir önermenin veya düşüncenin tam olamayacağını ortaya koymuştur. Peirce'ün anlam teorisindeki potansiyellik ve olasılık, Gödel'in teorisini kanıtlar niteliktedir. Dilde ve anlamda kesinlik değil olasılık, daimilik değil değişkenlik, teklik değil çokluk söz konusudur. Peirce anlamı kuramını değişkenlik üzerine inşa eder. Anlamda meydana gelen değişim sürekli ve canlıdır. Anlam biteviye bir çizgi takip etmez aksine kesintilerle, kırılmalarla, bozulmalarla devam eder. Bir ucu geçmişte, bir ucu gelecektedir. Geçmiş olmadan ne şimdi ne gelecek anlaşılabilir. Anlama, bir nokta koymaya çalışmak, onu sınırlandırmaya çalışmak beyhude bir uğraştır. Anlam sınırlandırmaya bir kalıba dökülmeye ya da teşhir edilmeye gelemiz. Bugün anlamlı olan bir durum. Tarihsel süreçte anlamsız hale gelebilir ya da bugünkü anlamı ortadan kalkarak yeni anlamlar kazanabilir. Bugün aralarında anlamsal herhangi bir bağ olmayan iki durum veya nesne bir süre sonra anlamsal bir bağ kavuşabilir. Bu da bize anlamın tarihsel yani deneyimsel boyutunu gösterir. İnsan zihni belli göstergeler arasındaki boşluğu doldurma eğilimindedir. Mesela Leonardo'nun 'Mona Lisa' adlı tablosuna bakan birisi o tabloya kendi perspektifinden binlerce yeni imge yerleştirir ya da Vincent van Gogh'un 'Hapishane Duvarı' adlı tablosuna bakan birisi bütün bir hayat öyküsünü oradaki duvarların, taşların, otuz yedi mahkûmun halka şeklindeki dizilişlerini kendi yaşamının birer karesi olarak görebilir. Anlam, hiçbir zaman tüketilebilecek bir nesne değildir. Bu nedenledir ki matematikte iki sayı arasındaki sayılar nasıl sonsuz ise göstergeler

arasındaki boşluklar da bu kadar sonsuzdur. Oraya sayısız hayaller, imgeler, yaşantılar, korkular, ümitler yerleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Altınörs, Atakan, *Dil Felsefesi Tartışmaları (Platon'dan Chomsky'ye)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2015.

Altınörs, Atakan, *Dil Felsefesi*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı Yay., 2. Baskı, 2014.

Altuğ, Taylan, *Dile Gelen Felsefe*, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 3. Baskı, 2013.

Atkin, Albert, *Peirce*, New York: Routledgepress, USA, 2016.

Atkins, Richard Kenneth, *Charles S. Peirce's Phenomenology, Analysis and Consciousness*, New York: Oxford University Press, , U.S.A. 2018.

Ayer, Jules Alfred, *Dil, Doğruluk ve Anlam*, Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Metis Yay., 3. Baskı, 2010.

Ayer, Jules Alfred, *The Origins of Pragmatism (Studies in the Philosophy of Charles Sanders Peirceand William James)*, London: Freeman, Cooper & Company, 1967.

Biletzki, Anat, Anat Matar, *Analitik Felsefenin Öyküsü*, Çev. Meriç Mete, İstanbul: İdea Yay., 2016.

Bor, İbrahim, *Analitik Dil Felsefesinde Dil, Düşünce ve Anlam*, Ankara: Elis Yay., 2. Baskı, 2014.

Chandler, Daniel, *Basics Semiotics*, New York: 270 Madison Ave., NY 10016, Second Edition, USA. 2007.

Colapietro, Vincent Michael, *Peirce's Approach To The Self: A Semiotic Perspective On Human Subjectivity*, New York: Suny Press, State University of New York, 1988.

Corrington, Robert S., *An Introductionto C. S. Peirce*, Indianapolis: Indiana University Press, USA,1993.

Corrington, Roberts S., *Asemiotic Therory of Theology and Philosophy*, Cambridge University Press,USA, 2003.

Danesi, Marcel, *Messages, Signsand Meanings, A Basic Textbook in Semiotics and Communication*, Toronto: Canadian Scholars' Press Inc., 3. Edition, 2004.

Dekens, Olivier, *Yapısalcılık*, Çev. Atakan Altınörs, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2017.

Deledalle, Gerard, *Charles S. Peirce's Philosophy Of Signs*, Indianapolis: Indiana University Press, Bloomington IN 47404-3797, USA. 2000.

Descartes, Rena, *Yöntem Üzerine Konuşma*, Çev. Murat Erşen, İstanbul: Say Yay., 2013.

Eugene, Freeman, *The Categories of Charles Peirce*, Chicago: The Open Court Pub. Co. 1934.

Fitzgerald, J. J., *Peirce's Theory of Signs as Foundation for Pragmatism*, Berlin: Mouton Press, 1966.

Fisch, Max, *Peirce, Semeiotic and Pragmatism: Essays by Max H. Fisch, First Edition*, New York: Indiana University Press, USA, 1986.

Fontrodona, Juan, *Pragmatism and Management Inquiry: Insights from the Thought of Charles S. Peirce*, London: Quorum Books Westport, Connecticut, 2002.

Freeman, Eugene, *The Relevance of Charles Peirce*, The Monist Library of Philosophy, The Hegeler Institute Books, USA, 1983.

Gorlee, Dinda L., *Semiotics And The Problem Of Translation, With Special Reference To The Semiotics Of Charles S. Peirce*, Amsterdam: Rodopi Press, Netherlands, 1994.

Gödel, Kurt, *Collected Works: Volume I: Publications 1929-1936, Collected Works Oxford*, Oxford University Press, UK, 2001.

Harwick, Charles S.-Cook, James (Editör), *Semiotic and Significs (The Correspondence Between Charles Sanders Peirce And Victoria Lady Welby)*, London: Indiana University Press, Bloomington and, 1977.

Hausman, Carl R., *Charles S. Peirce's Evolutionary Philosophy*, Cambridge University Press, USA, 1993.

Hook, Sidney, *The Metaphysics Of Pragmatism*, New York: Prometheus Books Press, USA, 1996.

Hoopes, James, *Writings on Semiotic by Charles S. Peirce*, London: The university of North Carolina Press, UK, 1991.

Hulswit, Menno, Debrock, Guy, *Living Doubt (Essays concerning the epistemology of Charles Sanders Peirce)*, Nijmegen: Catholic University of Nijmegen, The Netherlands, 1994.

Humboldt, Wilhelm V., *Linguistic Variability and Intellectual Development*, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, USA, 1972.

Jappy, Tony, *Peirce's Twenty - Eighty Classes of Signs and the Philosophy of Representation*, New York: Bloomsbury Academy, USA, 2018.

Lenz, Jhon, *Induction as Self - Corrective, In Studies in the Philosophy of Charles S. Peirce*, Pennsylvania: University of Massachusetts Press, 1964.

Liszk, James Jakob, *A General Introduction To The Semeotic Of Charles Sanders Peirce*, Indianapolis: Indiana University Press, USA, 1996.

Lund, Nick, *Language and Thought*, New York: Routledge Press, USA, 2003.

Merrell, Floyd, *Charles Sanders Peirce's Concept of The Sings*, Routledge Critical Dictionary and Linguistics, (Ed. Paul Cobley), Kentucky, New York: Routledge Press, 29. West 35th Street, , 10001, USA, 2000.

Merrell, Floyd, *Peirce's Semiotics Now*, Toronto: Canadian Scholar's Press, Canada, 1995.

Mısak, Cheryl.J., *Truth and the End of Inquiry (A Peircean Account of Truth)*, Oxford: Clarendon Press, 1991.

Murphey, Murray, *The Development of Peirce's Philosophy*, Cambridge: Harvard University Press, USA, 1961.

Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi I (Mantıkçı Paradigma)*, Bursa: Sentez Yay., 2014.

Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi II (Gündelik Dil Paradigması)*, Bursa: Sentez Yay., 2016.

Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi III (İkinci Wittgenstein'da Gramer Paradigması)*, Bursa: Sentez Yay., 2018.

Özcan, Zeki, *Dil Felsefesi IV (Austin'de Eylemsel Paradigma)*, Bursa: Sentez Yay., 2020.

Özcan, Zeki, *Dil Felsefesine Giriş*, Bursa: Sentez Yay., 2022.

Özcan, Zeki, *Viyana Çevresi Üzerine*, Ankara: Birleşik Yay., 2016.

Patterson, Douglas, *Alfred Tarski Philosophy Of Language And Logic*, Basingstoke: Palgrave Macmillan Press, UK,2012.

Peirce, Charles Sanders, *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:1, 1986.

Peirce, Charles Sanders, *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:2, 1984.

Peirce, Charles Sanders, *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:3, 1986.

Peirce, Charles Sanders, *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:4, 1989.

Peirce, Charles Sanders, *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:5, 1993.

Peirce, Charles Sanders, *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:6, 2000.

Peirce, Charles Sanders, *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:7, 1997.

Peirce, Charles Sanders, *Writings of Charles S. Peirce*. Volum:8, 1997.

Peirce, Charles Sanders, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 4*, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

Peirce, Charles Sanders, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 5*, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

Peirce, Charles Sanders, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 2*, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

Peirce, Charles Sanders, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 6*, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

Peirce, Charles Sanders, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 7*, Edited by A. W. Burks.

Peirce, Charles Sanders, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 8*, Edited by A. W. Burks. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, (1931), ISBN: 978-1-57085-185-8, USA, 1958-1966.

Peirce, Charles Sanders, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum:1*, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

Peirce, Charles Sanders, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Volum: 3*, Edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss.

Peirce, Charles Sanders, *Philosophical Writing of Peirce*, Selected and Edited With an Introduction by Justus Buchler, New York: Dover Publications, INC., 1955.

Peirce, Charles Sanders, *The Essential Peirce, Selected Philosophical Writings, (1893-1913)*, Volum:2, Peirce Ediction Project, Indiana: Indiana University Press, 601 North Morton Street, Bloomington, Indiana, USA, 1998.

Peirce, Charles Sanders, *Writings of Charles S. Peirce*, Volum:1, 1981.

Peirce, Charles Sanders, *The Essential Peirce, Selected Philosophical Writings, (1867-1893)*, Volum:1, Edited by Nathan Houser and Christian Kloesel, Indiana: Indiana University Press, ISBN: 978-0-253-20721-0, Bloomington, USA, 2009.

Pharis, David A., *Charles S. Peircean the Linguistic Sign*, John Benjaminss Punlishsing Company, USA, 1985.

Piaget, Jean, *Çocukta Dil ve Düşünme*, Çev. Sabri Esat Siyavulgil, İstanbul: Palme Yay., 2006.

Rorty, M. Richard, *Linguistic Turn*, New York: University of Chicago Press, USA, 1992.

Rorty, Richard, *Felsefe ve Doğanın Aynası*, Çev. Funda Günsoy, İstanbul: Dergâh Yay., 2022.

Rosensohn, William L., *The phenomenology of Charles S. Peirce: from the dovrtrine of categories to phaneroscopy*, Amsterdam: Trent University Press, 1974.

Rosenthal, Sandra B., *Charles Peirce's Pragmatic Pluralism*, New York: Loyola Universty, New Orleans, 1994.

Sheriff, John K., *The Fate of Meaning: Charles Peirce, Structuralism and Literature*, Princeton University Press, USA, 1989.

Short, T. L., *Peirce's Theory of Sings*, Cambridge: Cambridge University Press, The Edinburgh Building, Cambridge CB2 8RU, UK, 2007.

Türer, Celal, *Ahlâktan Felsefeye Felsefeden Ahlâka*, İstanbul: Dergâh Yay., 2017.

Türer, Celal, *Charles Sanders Peirce'ün Pragmatik Felsefesi*, İstanbul: Üniversite Kitabevi Yay., 2003.

Türer, Celal, *Felsefî Metinler: Pragmatizm*, İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2004.

Waal, Cornelis De *On Peirce*, Indianapolis: Indiana University-Purdue University, USA, 2001.

Worf, Benjamin Lee, *Language, Thought and Reality*, New York: The Technology Press, USA, 2007.